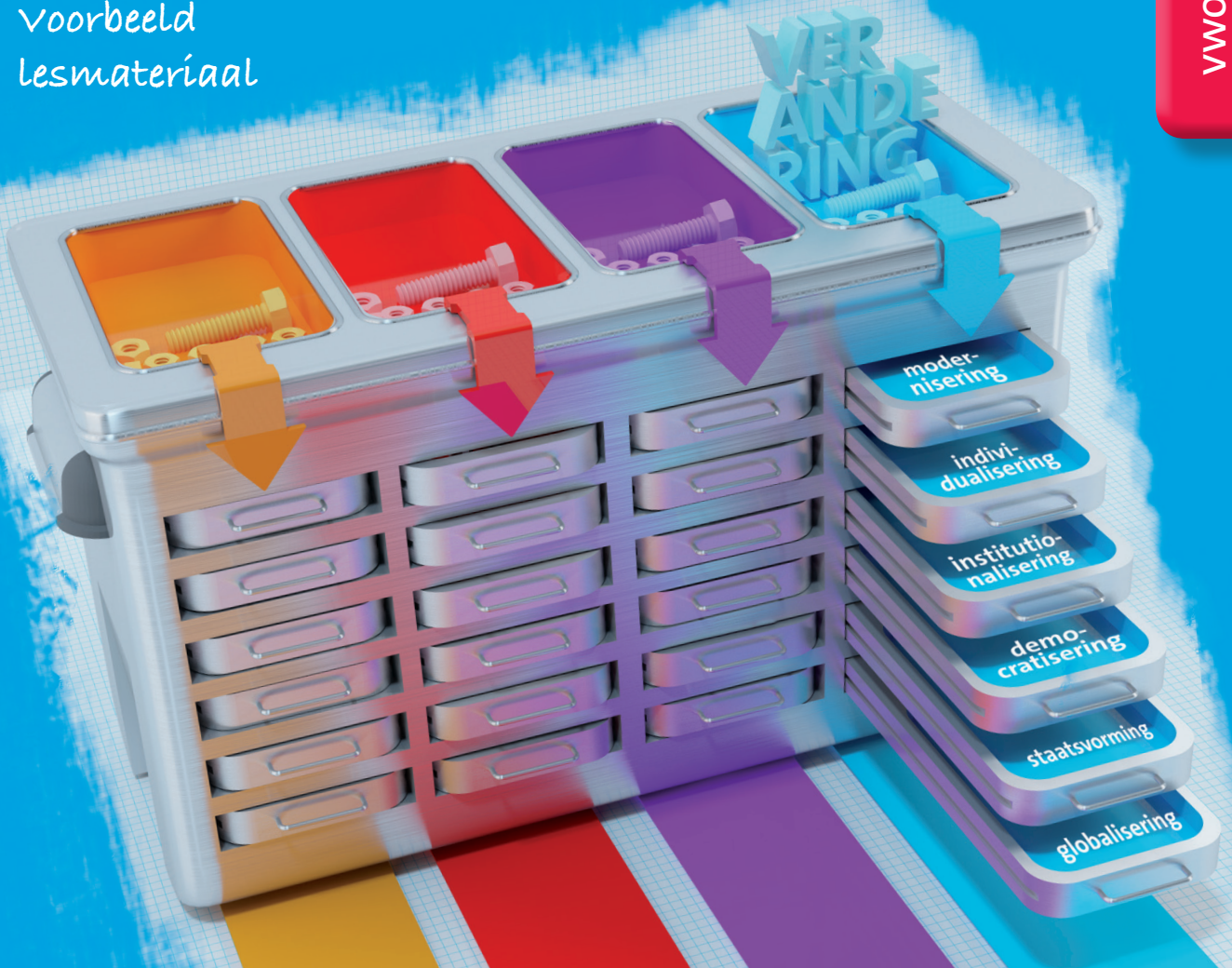

VERANDERING IN DE CONTEXT MODERNE SAMENLEVING

Maatschappijwetenschappen

Voorbeeld
lesmateriaal

VWO

slo

VERANDERING IN DE CONTEXT MODERNE SAMENLEVING

Maatschappijwetenschappen

slo

Verantwoording

© 2013 SLO
(nationaal
expertisecentrum
leerplanontwikkeling),
Enschede

Auteurs

Nicolette Beijk,
Lars van der Bruggen
Paul Simons
Lennart Schra

Eindredactie

Lieke Meijs
Han Noordink

Vormgeving

Digitale Klerken, Utrecht

Illustratie cover

elroyklee.com

Fotografie

Gerard Boeijen
istock.com

In opdracht

Dit voorbeeldlesmateriaal
is ontwikkeld in de
pilot Maatschappijweten-
schappen, die in
opdracht van het
Ministerie van
OCW is uitgevoerd.

INHOUD

INLEIDING	4
1. DE WORDING VAN DE MODERNE WESTERSE SAMENLEVING	6
1.1 Instapcasus: McDonald's	7
1.2 Ontwikkelingen naar een moderne samenleving ..	9
1.2.1 Economische ontwikkelingen	10
1.2.2 Culturele ontwikkelingen	12
1.2.3 Politieke ontwikkelingen	14
1.3 Kenmerken van de moderne westerse samenleving	15
1.4 Terug naar de instapcasus	17
2. VERANDERINGEN IN DE VERHOUDINGEN TUSSEN MENSEN	22
2.1 Instapcasus: carrièrekids in de stressmaatschappij .	23
2.2 Het proces van democratisering	26
2.3 Sociale ongelijkheid	30
2.3.1 Sociale stratificatie	30
2.3.2 Sociale mobiliteit	33
2.3.3 Sociale ongelijkheid tussen en binnen landen..	33
2.4 Terug naar de instapcasus	34
3. VERANDERINGEN IN DE VERBONDENHEID TUSSEN MENSEN	40
3.1 Instapcasus: Verbondenheid door sociale media? .	41
3.2 Het ontstaan van individualisering	42
3.3 Sociale netwerken	44
3.3.1 Verbondenheid van mensen	44
3.3.2 Kanttekeningen bij de sociale cohesie in de moderne samenleving	46

3.4 Binding en het maatschappelijk middenveld	48
3.5 Sociale integratie	49
3.6 Terug naar de instapcasus	50

4. VERANDERINGEN IN DE VORMING VAN MENSEN

4.1 Instapcasus: schoonheid	57
4.2 Hoe ziet het socialisatieproces eruit in de moderne samenleving?	58
4.2.1 Terugblik op het socialisatieproces in de traditionele samenleving	58
4.2.2 Socialisatieproces in de moderne samenleving	59
4.3 Hoe ziet identiteit eruit in de moderne westerse samenleving?	61
4.3.1 Band tussen persoonlijke en collectieve identiteit vermindert	61
4.3.2 Verzakelijking van relaties door marktdenken ..	62
4.3.3 Discussie: zijn we vrijer geworden?	63
4.4 Terug naar de instapcasus	66

5. PARADOXEN

5.1 Verzelfstandiging versus verafhankelijkheid	71
5.2 Generalisering versus pluralisering	72
5.3 Rationeel versus emotioneel	74
5.4 Nieuwe maatschappelijke vraagstukken ten gevolge van modernisering en globalisering	76

REFERENTIES

Informatie

SLO

Afdeling: Tweede Fase

Postbus 2041,

7500 CA Enschede

Telefoon (053) 4840 661

Internet: www.slo.nl

E-mail: tweedefase@slo.nl

Alle rechten voorbehouden. Mits de bron wordt vermeld is het toegestaan om zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren dan wel op andere wijze te verveelvoudigen.

INLEIDING

In het boekje Hoofdconcepten en kernconcepten is de basisstructuur van het vak maatschappijwetenschappen beschreven en uitgelegd. Deze concepten vormen het gereedschap van het vak. Het zijn vakbegrippen die je kunt gebruiken om de sociale en politieke verschijnselen in onze samenleving te begrijpen en te verklaren. In dit boekje is één van de voorgeschreven contexten uitgewerkt: namelijk De wording van de moderne westerse samenleving. Hoofdstuk 4 van het conceptenboekje dat gaat over Verandering, levert het gereedschap om deze context te analyseren. Soms worden ook andere hoofd- en kernconcepten gebruikt.

Een samenleving is, zeker in de moderne tijd, niet statisch maar dynamisch van aard en verandert voortdurend. Sociale wetenschappers proberen deze veranderingen zichtbaar te maken en te benoemen. Aangezien allerlei factoren en ontwikkelingen op onvoorspelbare wijze op elkaar inwerken, is vaak slechts achteraf te verklaren waardoor **sociale instituties** en *organisaties* zijn ontstaan en veranderd. Dit geldt zeker voor het complexe veranderingsproces binnen de westerse samenleving dat wordt aangeduid met de term modernisering, een ontwikkeling van 'traditioneel' naar 'modern'.

Een aantal vragen vormt de leidraad voor de hoofdstukken. In hoofdstuk 1 wordt de vraag gesteld hoe modernisering leidde tot de samenleving waarin we nu leven. Daarna gaan de vragen over de gevolgen in het westen van deze modernisering. Hoofdstuk 2 beantwoordt de vraag in hoeverre de mensen gelijk(er) geworden zijn door modernisering, hoofdstuk 3 in hoeverre de mens meer verbonden is met anderen door modernisering en in hoofdstuk 4 de vraag in hoeverre de mens vrij(er) geworden is. Hoofdstuk 5 bespreekt paradoxen, ogenschijnlijk tegenstrijdige situaties als gevolg van **modernisering**.

De eerste vier hoofdstukken beginnen met een instapcasus. Dat is een concreet voorbeeld ter introductie van het onderwerp waar het hoofdstuk over gaat. In de laatste paragraaf wordt teruggegaan naar de instapcasus. Kun je wat in het betreffende hoofdstuk geleerd is toepassen op de casus?

OPDRACHT 1

Als start van dit hoofdstuk, bekijk je het volgende filmpje: http://www.youtube.com/watch?v=7Jxfgld3XTs&feature=player_embedded. Dit gaat over veranderingen in de mode in de afgelopen 100 jaar.

Vraag 1

Bedenk een drietal maatschappelijke factoren die van invloed zijn geweest op de veranderingen in dit modebeeld.

Vraag 2

Probeer je een voorstelling te maken van de samenleving waarin jij over 50 jaar leeft. Hoe zal die er dan uitzien? Wat zou er veranderd kunnen zijn en wat niet?

1

Hoofdstuk 1

DE WORDING VAN DE MODERNE WESTERSE SAMENLEVING

In dit eerste hoofdstuk staat de ontstaansgeschiedenis van de moderne westerse samenleving centraal. Op het terrein van economie, cultuur en politiek worden belangrijke veranderingsprocessen beschreven die leiden tot het ontstaan van de moderne westerse samenleving.

1.1 Instapcasus: McDonald's

Grote kans dat jij weleens een McDonald's bent binnengestapt en daar fastfood hebt gegeten. Wellicht heb je ook weleens in het buitenland een McDonald's van binnen bekeken en gezien dat je daar hetzelfde kunt bestellen als in Nederland. Er zijn leerlingen die op excursie in Londen, Parijs, Rome of Barcelona zeggen "ik ga eten bij

McDonald's, want daar weet ik tenminste wat ik krijg". Op zich is het natuurlijk ook heel handig om te weten wat je krijgt. Een Amerikaanse socioloog noemt in zijn boek 'McDonalidization of society' een aantal kenmerken dat typerend is voor McDonald's. Het wereldwijd identieke aanbod van producten typeert hij met het 'voorspelbaarheidskenmerk' van McDonald's. Naast het feit dat een Big Mac overal hetzelfde is, zien de fastfood-restaurants er vergelijkbaar uit en dragen de werknemers dezelfde kleding. Een tweede kenmerk is de efficiëntie van het bedrijf. Alle handelingen die gedaan moeten worden om jouw menu op het dienblad te krijgen, zijn verdeeld in afzonderlijke taken, waardoor alle werknemers precies weten wat ze

wanneer, waar en hoe lang moeten doen. Ook kun je grote en kleine porties bestellen en in Amerika zelfs super porties. Dit noemt hij het 'berekenbaarheidskenmerk' van McDonald's. Het laatste kenmerk heeft te maken met de beheersbaarheid. McDonald's houdt alles precies in de gaten van de inkoop tot de productie en verkoop. Zoveel mogelijk taken worden door machines gedaan en de resterende menselijke activiteiten zijn vastgelegd in gestandaardiseerde taken. Kortom, McDonald's is hét voorbeeld van een fastfoodrestaurant waar 'je overal ter wereld snel kunt eten wat je kent'.

Ook is het interessant om te kijken naar de klanten van McDonald's. Als je in Nederland in een McDonald's in Amsterdam, Zwolle of Almelo kijkt, is de kans groot dat je in de wachtrij mensen tegenkomt die op sportschoenen lopen en een spijkerbroek dragen. Maar dat geldt niet alleen voor klanten in Nederland, ook als je in een McDonald's in Londen, Barcelona, New York, Tokyo of Sydney kijkt, is de kans groot dat er klanten met sportschoenen en een spijkerbroek rondlopen. McDonald's creëert met haar aanpak een universele eetcultuur. Het is de vraag of dit niet ten koste gaat van nationale en regionale cultuurkenmerken op eetgebied. Aan de ene kant is er dus sprake van een voordeel van het wereldwijde concept, maar tegelijkertijd moeten we ons afvragen of dat niet ten koste gaat van de verschillen die er zijn.

Ook bij de kwaliteit van het eten bij de McDonald's zijn kanttekeningen te plaatsen. Het bestuderen van de menu's en de

productiewijzen leidt bij velen tot de conclusie dat het eten bij McDonald's niet gezond is. Grote porties met veel calorieën en het frituren in ongezonde vetten zijn daar voorbeelden van. Sommigen beweren dat de smaakmiddelen verslavend zijn, maar omdat die volgens de wet niet bekend hoeven te worden gemaakt, is dat niet te bewijzen. Een Amerikaanse documentairemaker heeft een onderzoek gedaan naar het eten van McDonald's en hij was zelf 'lijdend voorwerp' in de documentaire, genaamd 'Super Size Me'. Dertig dagen at en dronk hij alleen bij McDonald's en paste hij zijn leven aan aan de levensstijl van de gemiddelde Amerikaan. In die dertig dagen wilde hij alle producten op het menu één keer proberen. Werd hem de grootste variant aangeboden, dan bestelde hij die. Tijdens de dertig dagen voelde hij zich regelmatig depressief en aan het einde van het experiment was zijn gewicht met 11,1 kg toegenomen. Zijn artsen adviseerden hem om met het experiment te stoppen omdat zijn gezondheid ernstig achteruit ging.

McDonald's is een voorbeeld van hoe in moderne samenlevingen universele eetculturen gestalte krijgen. In 1.4 komen we er nog op terug om te zien welke kernconcepten van verandering op deze casus toe te passen zijn.

1.2 Ontwikkelingen naar een moderne samenleving

In deze paragraaf bestuderen we de ontwikkelingen die geleid hebben tot een moderne westerse samenleving. Tot de Industriële Revolutie spreken we over de traditionele samenleving, de periode van 1500-1800 wordt als vroegmodern getypeerd en sinds die Revolutie spreken we van de moderne samenleving. Vanzelfsprekend is de samenleving niet van de een op de andere dag van traditioneel in modern veranderd. De kiem van deze ontwikkelingen is gelegd aan het eind van de middeleeuwen. Met de Industriële Revolutie in de 18e eeuw (Engeland) en in de 19e eeuw (Nederland) is het **moderniserings**proces in een stroomversnelling geraakt. Hieronder worden de veranderingen in de westerse samenleving van traditioneel naar modern geschetst: het proces van modernisering.

Lang geloofden mensen in de traditionele samenleving in het lot. Veel werd toegeschreven aan God of bovennatuurlijke krachten en men kon weinig verklaren op grond van het verstand. Al vanaf de late middeleeuwen probeerden mensen het geloof te verbinden met de klassieke filosofie. In de 17e eeuw begon de wetenschappelijke revolutie waarbij de mens op zoek ging naar hoe het leven meer beheersbaar en verklaarbaar kon worden. De term *rationalisering* wordt gebruikt om de ontwikkelingen te typeren waarin de werkelijkheid gesystematiseerd wordt met de bedoeling haar voorspelbaar en beheersbaar te maken. Ook de opkomst van de (staats)*bureaucratie* valt hiermee

te verklaren. De staat had in toenemende mate behoefte aan een ordenende en sturende rol in het openbare leven nu de maatschappelijke en sociale verbanden versplinterden. Globalisering en individualisering zijn veranderingsprocessen die naast *rationalisering* over de hele breedte kenmerkend zijn (geweest) voor het westerse moderniseringsproces.

Globalisering is de ontwikkeling waarin internationale verbindingen en afhankelijkheid op verschillende gebieden toenemen, soms ook wel geschetst als een ontwikkeling richting één werldsamenleving (zie conceptenboekje pagina 62).

Individualisering is het proces van verzelfstandiging van mensen die in toenemende mate vrij zijn het leven naar eigen inzicht in te vullen (zie conceptenboekje pagina 58). We splitsen al deze ontwikkelingen op in de economische, culturele en politieke ontwikkelingen die hieronder beschreven worden. Dit is een kunstmatige onderverdeling omdat economische, culturele en politieke ontwikkelingen elkaar hebben beïnvloed en ook met elkaar verweven zijn.

1.2.1 Economische ontwikkelingen

In de 15e en 16e eeuw vertoonde de Europese samenleving de eerste kenmerken van verandering van een agrarische naar een moderne samenleving. Het begin was de rationalisatie van de landbouw waardoor de opbrengt groeide. Een andere belangrijke ontwikkeling was de opkomst van de stedelijke economie in de West-Europese landen. Boeren verkochten hun producten niet langer alleen in hun eigen dorp maar ook in de stad, waardoor de commerciële

handel toenam. Daarnaast ontstond in die periode huisnijverheid: mensen maakten in hun eigen huis producten en verkochten die weer aan handelaren. Enerzijds werden mensen daardoor minder afhankelijk van agrarische arbeid en anderzijds kregen handelaren zo een belangrijke positie. Uiteindelijk namen handelaren de 'gezinsarbeiders' in dienst. Deze veranderingen hadden ook demografische gevolgen: handelaren verkochten hun producten op veilige plaatsen en daar ontstonden permanente handelscentra die op den duur kleine stedelijke nederzettingen werden. In de steden groeide de handel verder en ook de boeren profiteerden daarvan. Althans, dat gold voor degenen die meer en beter hun land konden bewerken en zo meer konden produceren en verkopen in de stad. Al deze veranderingen vormden het begin van het kapitalisme: het produceren van goederen en diensten om die op een *markt* te ruilen tegen geld. De markteconomie stimuleerde de behoefte om de productieprocessen verder te rationaliseren en daarmee de opbrengst te vergroten. De behoefte aan de praktische kennis die hiervoor nodig was, bevorderde het proces van wetenschappelijke kennisvergaring. Dit leidde tot belangrijke vernieuwingen zoals de uitvinding van de klok (leidend tot meer werkdiscipline), van de boekdrukkunst (leidend tot meer kennis en communicatie) en tot de oprichting van de banken (leidend tot betrouwbaar geldverkeer). Ook het onderwijs kreeg door de vraag naar geschoold personeel een krachtige impuls.

De modernisering ontwikkelde zich in de negentiende eeuw verder onder invloed van

de Industriële Revolutie. Dat is het proces waarbij energie van mens en dier vervangen werd door stoomkracht (en later gas en elektriciteit); de mechanisering van de productie. Deze revolutie vond niet 'ineens' plaats zoals de Franse of Russische Revolutie maar was een ontwikkeling die vele jaren duurde. Het betrof niet alleen de industrie, maar ook de landbouw en de diensten-sector. Technische ontwikkelingen vonden niet alleen plaats in de industrie en de landbouw maar ook bij communicatiemiddelen en bij het vervoer. Als gevolg hiervan veranderden ook de verhoudingen tussen mensen. In de agrarische samenleving lagen de verhoudingen vast op basis van afkomst (standensamenleving), maar in de industriële samenleving werd het voor meer mensen mogelijk om zichzelf op te werken. De standenmaatschappij veranderde in een klassenmaatschappij, waarbij klasse staat voor een groep mensen met dezelfde economische positie. Niet de afkomst en ook niet het familiebezit, maar de persoonlijke verdienste, gekoppeld aan het opleidingsniveau, ging in hoge mate de maatschappelijke positie bepalen. Mensen zien zich steeds meer als individuen die zich in toenemende mate vrij voelen om eigen keuzes te maken. Zoals te lezen is in het kernconceptenboekje "individualisering is de luxe van de rijke samenleving" (pagina 59).

Met de sterke toename van de omvang van de *markt* is ook de arbeidsverdeling in de afgelopen eeuwen toegenomen zowel binnen het productieproces van de ondernemingen als binnen de maatschappij als geheel. De productie van een bepaald goed of dienst geschiedt door individuen en/of organisaties die zich daarin hebben

gespecialiseerd, met als gevolg dat men voor deze goederen en diensten steeds meer afhankelijk is van anderen.

Door ontdekkingen uit wetenschap en technologie kon men nieuwe producten ontwikkelen en efficiënter produceren (en daardoor winstmaximalisatie bereiken).

De opkomst van de verzorgingsstaat eind negentiende eeuw, onder andere het gevolg van de toename van de macht van de arbeidersbeweging, zorgde voor een afname van de **sociale ongelijkheid**.

De verhouding tussen werknemers en werkgevers werd geïnstitutionaliseerd waardoor een overlegeconomie ontstond. De gevoeligheid voor sociale ongelijkheid binnen de samenleving nam toe. Na de Tweede Wereldoorlog breidde de verzorgingsstaat zich verder uit, aanvankelijk vooral om armoede te bestrijden en ongelijkheid tegen te gaan, maar later ook vanuit de aandacht voor de verdeling van welzijn zoals het garanderen van sociale grondrechten (waaronder recht op onderwijs).

Een andere ontwikkeling die we zien is de verandering in aard van het werk en plaatsen waar mensen werken. Vanaf de zestiger jaren werken veel minder mensen in de industrie, in de landbouw en veel meer mensen werken in de dienstensector bij bijvoorbeeld reclamebureaus, reisorganisaties of in de horeca. Onder andere door de stijging van de welvaart waardoor mensen geld voor luxe zaken hadden, zijn dit soort diensten ontstaan.

1.2.2 Culturele ontwikkelingen

Zoals de Industriële Revolutie een typerend begrip is voor verandering op economisch gebied, zo zijn de Renaissance, Reformatie en Verlichting typerende begrippen voor de culturele ontwikkelingen. Deze drie perioden zijn sinds het einde van de middeleeuwen belangrijk geweest voor veranderingen in de cultuur van de westerse wereld.

De Renaissance vond plaats in de late middeleeuwen. Renaissance betekent letterlijk wedergeboorte, hier gerelateerd aan de klassieke oudheid. Kunstenaars en intellectuelen probeerden de klassieke oudheid op verschillende terreinen te evenaren of zelfs te overtreffen.

De ideale nieuwe mens, zo vonden zij, was een mens die zich ontplooidde op een zo breed mogelijk vlak van maatschappelijk leven, wetenschappen en kunsten en die zich steeds meer door de ratio liet leiden. Kenmerkend voor de Renaissance in vergelijking met de traditionele samenleving was de aandacht voor het onbekende. In de traditionele samenleving had men een voorkeur voor het traditionele en bekende vaak gerelateerd aan godsdienst, maar in de Renaissance wilde men vooruit en nieuwe zaken ontdekken. Dat leidde tot ontdekkingen als 'de aarde is niet plat' en 'de aarde draait om de zon, in plaats van andersom'. In de Renaissance kregen wetenschappers meer aandacht voor de empirie (kennis op grond van ervaring door waarnemingen en metingen) in plaats van exegese (Bijbelverklaringen). De empirische wetenschap ontstond. Het traditionele gesloten wereldbeeld veranderde steeds meer in een open dynamisch wereldbeeld.

Het opener wereldbeeld kwam ook letterlijk tot uitdrukking in de ontdekkingsreizen: zeevaarders ontdekten nieuwe werelddelen. Mensen voelden zich minder gebonden aan geografische of culturele beperkingen en werden zich meer bewust van de wijze waarop ze gestalte konden geven aan hun eigen leven en aan de wereld om hen heen.

De Reformatie vond in de 16e eeuw plaats vooral in Noord- en West-Europa. De Reformatie heeft zijn oorsprong in de strijd tegen de rooms-katholieke kerk en de wil tot hervormen (reformeren). De belangrijke reformator Calvijn - vandaar ook het calvinisme - stelde dat elke individu een directe relatie heeft met God en dat een individu zelf verantwoordig schuldig is voor zijn daden, terwijl bij de rooms-katholieken de kerk juist een bemiddelende rol heeft tussen God en mens. Calvijns idee over het belang van het individu had ook invloed op de samenleving. Vanaf de 16e

eeuw werd meer nadruk gelegd op het individu. Een belangrijke waarde voor de Reformatie is dan ook het recht van het individu op godsdienstvrijheid. In de Renaissance was er al veel meer plaats voor het individu en zijn eigen leven, in de Reformatie is dat proces voortgezet. Daarnaast zorgde de Reformatie voor een scheuring met de rooms-katholieke kerk en voor het ontstaan van het protestantisme. Binnen het protestantisme was de verhouding tussen het individu en God belangrijk en lag er veel nadruk op de zelfbeheersing van mensen. Volgens de bekende socioloog Weber leidde de zelfbeheersing onder andere tot hard werken en heeft het protestantisme op die manier onbedoeld bijgedragen aan de sterke opkomst van het kapitalisme. De toename van zelfbeheersing maakt onderdeel uit van het *civilisatieproces*, omdat mensen onderling meer afhankelijk van elkaar werden (zie paragraaf 4.2.2).

De laatste belangrijke periode is de Verlichting, een logisch vervolg op de Renaissance en Reformatie. De Verlichting vond plaats van het einde van de 17e tot het einde van de 18e eeuw. Deze eeuw wordt ook wel de Eeuw van de Redelijkheid genoemd. Mensen moesten leren denken met hun eigen verstand en zich niet laten leiden door ideeën die niet op de ratio zijn gebaseerd. Dit zorgde voor meer kennis van vooral de natuurwetenschappen; een contrast met de traditionele samenleving waarin de Kerk of de Bijbel belangrijke autoriteiten waren. Een andere belangrijke waarde bij de Verlichting is gelijkheid: mensen zijn elkaars gelijken en verschillen niet “op basis van hun geboorte”. Het vooruitgangsgeloof staat dan ook centraal in de Verlichting en het uitgangspunt was dat de wetmatigheden in de natuur, mens en samenleving steeds beter beheerst konden worden door toename van kennis. De socioloog Weber sprak over ‘de onttovering van de wereld’.

Ook bij de culturele ontwikkelingen maken we weer een grote stap naar de 21ste eeuw. De waarden individuele vrijheid en gelijkheid spelen nog steeds een belangrijke rol. Ook het in de Verlichting gestarte proces waarbij rationele kennis steeds belangrijker werd, heeft zich doorgezet en heeft ertoe geleid dat de westerse samenleving

steeds meer gesecculariseerd is: steeds minder mensen geloven in God en bezoeken een kerk.

1.2.3 Politieke ontwikkelingen

Bij de economische ontwikkelingen hebben we gezien dat er een ontwikkeling plaats vond van standen- naar klassenmaatschappij waardoor meer mensen de mogelijkheid kregen om hun positie in de samenleving te verbeteren en er sprake was van opkomend gelijkheidsdenken.

Bij de Renaissance, Reformatie en Verlichting waren de waarden individuele vrijheid en gelijkheid belangrijk en kregen ook vorm in de samenleving. Burgers werden niet langer alleen gezien als onderdanen, zoals in de traditionele samenleving, maar aan het eind van de 18e eeuw ontstond er een ontwikkeling waarbij burgers rechten kregen. Deze ontwikkeling noemen we **democratisering** (zie verder paragraaf 2.2). Democratisering leidde tevens tot **institutionalisering**, het reguleren van regels en daarbij behorend gedrag in min of meer stabiele **sociale** en **politieke instituties**. Bij de politieke ontwikkelingen speelt nog een ander kernconcept een rol, namelijk **staatsvorming**. Je leest daarover meer in het kernconceptenboekje op pagina 61.

1.3 Kenmerken van de moderne westerse samenleving

De economische, culturele en politieke ontwikkelingen die in beweging zijn gezet, hebben de westerse samenlevingen aanzienlijk veranderd. De traditionele samenleving in het westen heeft plaatsgemaakt voor wat wij de moderne westerse samenleving noemen. Deze samenleving onderscheidt zich van andere samenlevingen naar politieke, economische, demografische en culturele kenmerken.

Politieke kenmerken

In vergelijking met de traditionele samenlevingen zijn moderne westerse samenlevingen op politiek gebied behoorlijk veranderd. Het zijn democratische rechtsstaten geworden, waarin burgers meer rechten en meer macht hebben gekregen. Het democratische recht komt tot uiting bij verkiezingen. Daarmee wordt de macht van de overheid gelegitimeerd. Dit wordt ook wel *volkssoevereiniteit* genoemd. Naast macht bij verkiezingen, hebben burgers ook invloed gekregen door de rechtsstaat die hun rechten verleent. Deze rechten worden vaak onderscheiden in *klassieke* en in *sociale grondrechten*. Klassieke grondrechten zijn onder andere vrijheid van meningsuiting en vrijheid van godsdienst. De sociale grondrechten zijn

vooral te vinden op het terrein van de verzorgingsstaat (zie paragraaf 2.2).

Economische kenmerken

Er is sprake van een gemengde economie waarbij er aan de ene kant ruimte is voor de vrije *markt* van vraag en aanbod en aan de andere kant de overheid die op sommige punten die *markt* beperkingen oplegt. Denk bijvoorbeeld aan het ingrijpen van de Nederlandse overheid bij de economische crisis. In 2008 namen de Belgische, Luxemburgse en Nederlandse overheden het besluit om veel aandelen van Fortis (in Nederland ABN AMRO Bank) over te kopen om daarmee te voorkomen dat dit bedrijf failliet zou gaan met alle mogelijke gevolgen van dien. Ook de wijze waarop er in de moderne westerse samenleving met arbeid omgegaan wordt, is kenmerkend. Tegenwoordig zijn veel werkzaamheden optimaal op elkaar afgestemd, zodat het productieproces zo snel en goedkoop mogelijk kan verlopen. Daarbij wordt in bedrijven ook veelvuldig gebruik gemaakt van wetenschappelijke theorieën. Dit noemen we een gerationaliseerd en gedifferentieerd productieproces. Dit laatste houdt in dat producten geproduceerd worden volgens een strakke en optimale taakverdeling. Omdat in veel andere landen producten goedkoper gemaakt kunnen worden, vindt er een verplaatsing plaats van

productieprocessen naar ander werelddelen. Producten worden soms per onderdeel in een ander land geproduceerd en later weer in elkaar gezet.

Demografische kenmerken

Ook op demografisch gebied verschilt de gemoderniseerde westerse samenleving van de traditionele. Zo is de bevolking in de zoste eeuw aanzienlijk gegroeid. Ten tijde van de Industriële Revolutie is urbanisatie op gang gekomen en woont het merendeel van de bevolking in de stad. In de 21ste eeuw is er nog steeds sprake van urbanisatie. Wel ontstaan er zogenaamde krimpregio's waaruit veel mensen wegtrekken en waar vooral oudere mensen overblijven. Daar komt bij dat door allerhande ontwikkelingen veel verschillende culturen naast elkaar wonen en dus sprake is van een heterogene samenstelling van de bevolking.

Culturele kenmerken

De Renaissance, Reformatie en Verlichting hebben veel invloed gehad op de culturele kenmerken. De ratio is belangrijk geworden en daarmee hebben wetenschap en recht een belangrijke plaats gekregen in het denken en handelen. Daarnaast zijn in de moderne samenleving de bindingen tussen mensen veel minder hecht, maar wel veel diverser dan voorheen. Zelfontplooiing en persoonlijke autonomie staan centraal. Een laatste kenmerk is de strikte scheiding tussen het publieke en private leven van mensen. Mensen trekken zich terug in hun eigen huis en nemen minder deel aan het publieke (openbare) leven. Vooral in steden is dit zichtbaar, terwijl in dorpen vaak nog wel meer vermenging is van het openbare en het privé leven.

kenmerken van de moderne westerse samenleving

politiek	economisch	demografisch	cultureel
<ul style="list-style-type: none"> • macht overheid legitiem door volkssoevereiniteit • klassieke en sociale grondrechten burgers • rechtsstaat 	<ul style="list-style-type: none"> • gemengde economie • gerationaliseerd en gedifferentieerd productieproces • meer dienstverlenende arbeid 	<ul style="list-style-type: none"> • heterogene, stedelijke bevolking • toename bevolking • leegloop gebieden 	<ul style="list-style-type: none"> • seculiere cultuur, met belangrijke rol voor zelfontplooiing • wetenschap en recht zijn belangrijk in denken en handelen • meer diverse, minder hechte bindingen tussen mensen • duidelijke scheiding private en publieke sfeer

1.4 Terug naar de instapcasus

Welke concepten die de verandering van de samenleving typeren, zijn toe te passen op een bedrijf als McDonald's?

Globalisering typeert de moderne samenleving als één werelddoelstelling en één wereldwijde economie. McDonald's is daar een duidelijk voorbeeld van met 32.000 vestigingen in 117 landen. Globalisering vindt ook plaats op het gebied van cultuur en levensstijl. Over de hele wereld nemen mensen deze eetcultuur over. De klanten van McDonald's houden niet alleen van hetzelfde fastfood maar ze kleden zich met dezelfde kleren en schoenen.

Rationalisering is een ontwikkeling in de moderne samenleving waarin het wetenschappelijk denken en het technisch vernuft ingezet wordt om processen beheersbaar te maken. Een ervan is het doelmatiger maken van bedrijfsprocessen. De kenmerken van het bedrijf McDonald's van efficiëntie en beheersbaarheid zijn daar voorbeelden van. Er wordt gezocht naar de meest efficiënte manier om in zo kort mogelijke tijd de bestelling aan de klant te leveren. Eenzelfde aanpak wordt wereldwijd verspreid en toegepast.

Verregaande *rationalisering* op allerlei terreinen had een sterke stijging van de levensstandaard ten gevolge in het westen. Ook deze factor maakte het mogelijk dat McDonald's zich over de hele wereld kon verspreiden. Immers mensen moeten geld hebben om deze producten te kunnen kopen.

Modernisering omvat vele veranderingen als gevolg van wetenschappelijke en

technologische vernieuwingen. Een aantal ervan is al de revue gepasseerd. In het voorbeeld van McDonald's spelen ook communicatiemiddelen een rol: eenzelfde reclame kan in vele landen vertoond worden. Maar ook de financiële wereld is niet langer begrensd door landsgrenzen.

OPDRACHT 2

ONTWIKKELINGEN NAAR EEN MODERNE SAMENLEVING

In paragraaf 1.2 worden drie ontwikkelingen genoemd die geleid hebben tot de moderne westerse samenleving. Jullie gaan in groepjes van twee of drie het volgende uitzoeken.

Vraag 1

Maak een korte samenvatting van deze drie ontwikkelingen, inclusief de huidige stand van zaken aan het begin van de 21ste eeuw.

Vraag 2

Markeer bij iedere ontwikkeling twee belangrijke begrippen en geef aan waarom dit belangrijke begrippen zijn bij deze ontwikkeling.

Vraag 3

Pas steeds één wetenschappelijke benadering toe op één van de ontwikkelingen en wel als volgt:

- Leg uit hoe de rationele keuzebenadering aankijkt tegen de economische ontwikkelingen.
- Leg uit hoe de structureel-functionalistische benadering aankijkt tegen de culturele ontwikkelingen.
- Leg uit hoe de marxistische benadering aankijkt tegen de politieke ontwikkelingen.

OPDRACHT 3

DE KERNCONCEPTEN MODERNISERING EN GLOBALISERING

Vraag 1

Brainstorm op basis van hieronder genoemde filmpjes in groepjes van vier over de begrippen modernisering en globalisering. Maak een mind-map van zowel modernisering als globalisering.

Hier volgen filmpjes om je kennis te laten maken met de kernconcepten.

Modernisering

- nieuws over gebrekkige modernisering in Afrikaanse landbouw
<http://nos.nl/video/1913-investeringen-in-afrikaanse-landbouw-blijven-uit.html>
- nieuws over verkiezingen in Egypte (nov. 2011):
<http://nieuwsuur.nl/video/317611-stembusgang-egypte-lijkt-rustig-te-verlopen.html>

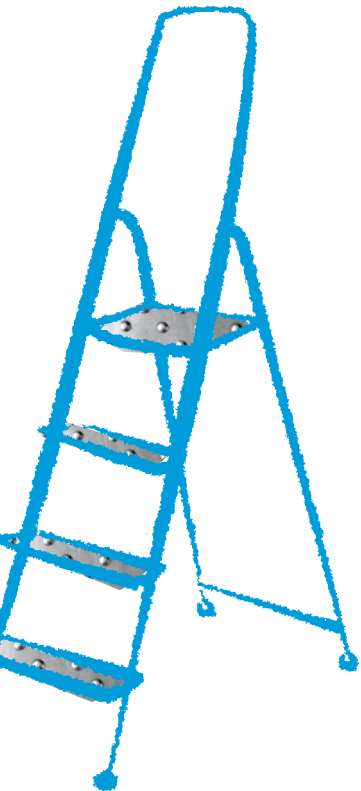
Globalisering

- een filmpje over 'planking' <http://www.youtube.com/watch?v=8VgVygZmlbA&feature=related>

Voor de mindmap

Ga naar www.wisemapping.com, klik op 'create account' en maak een account aan. Maak vervolgens een 'new map'. In het middelste vakje zet je het kernconcept. Vervolgens ga je nieuwe vakjes maken, verbanden leggen en een mindmap creëren op basis van wat je weet.

vraag 2

In de huidige samenleving komen we modernisering en globalisering tegen. In de actualiteit zijn kenmerken van die kernconcepten direct en indirect te herkennen.

Een paar voorbeelden:

- in 2010 en 2011 waren er veel protesten in de Arabische wereld. Vaak werden onderdrukking en oneerlijke verkiezingen als oorzaak genoemd. Dit past bij modernisering omdat mensen een samenleving willen waar mensen gelijke rechten hebben en er een (eerlijke) democratie is;
- in december 2011 maakte het CBS bekend dat de Nederlandse export in oktober 2011 2% lager was dan in oktober 2010. Dat past bij het proces van globalisering (in dit geval dat het juist iets minder is geworden).

Zoek nu zelf in het nieuws en op internet naar twee voorbeelden van modernisering en twee voorbeelden van globalisering. Schrijf kort per voorbeeld op wat het te maken heeft met deze kernconcepten.

OPDRACHT 4

INSTAPCASUS MCDONALD'S

Vraag 1

Geef aan hoe het kernconcept modernisering toe te passen is op McDonald's. Gebruik in je antwoord de definitie van het kernconcept.

Vraag 2

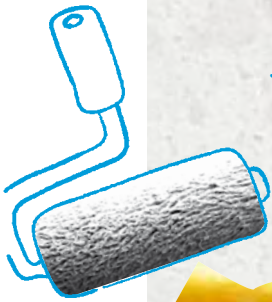
Geef aan waarom er sprake is van rationalisering bij McDonald's.

Vraag 3

Verklaar de keuze van McDonald's voor gezond eten vanuit de rationele keuzebenadering. Gebruik in je verklaring tevens het kernconcept identiteit

Vraag 4

Er zijn actoren die betogen dat McDonald's de oorspronkelijke culturen van landen bedreigt. Leg dit uit en geef daarna aan wat jij ervan vindt en waarom.

OPDRACHT 5

PAPOEA'S EN PYGMEEËN ALS ONZE LEERMEESTERS

Lees onderstaande bron (bewerkt en ingekort):

Dirk Vlasboom NRC Handelsblad 18-1-2013

Papoea's en pygmeëen als onze leermeesters

Jared Diamond schreef een intrigerend boek over de normen en gewoonten van de laatste jagers en verzamelaars. (...) Daarin verkent hij de wereld van vóór de smeedkunst, de landbouw en de natiestaat. De titel *The World until Yesterday*, onderstreept dat moderne mensen in het grootste deel van hun miljoen-jarige verleden jagers en verzamelaars waren. Ze wisselden dat bestaan 'pas' 11.000 jaar geleden in voor landbouw en, weer vijfduizend jaar later, voor een leven in steden en staten. En niet overal. Volgens Diamond hebben de kleinschalige, niet-statelijke samenlevingen van de Kung San ('Bosjesmannen') van de Kalahari en de Aka-pygmeëen van Centraal-Afrika 'kenmerken bewaard van de manier waarop al onze voorouders (...) hebben geleefd'

Aan de hand van een waar gebeurd voorval legt Diamond uit hoe mensen, in een omgeving waar bestuur en rechtssysteem nauwelijks functioneren, conflicten langs traditionele weg oplossen. In het bergland van Papoea Nieuw-Guinea (PNG) rijdt de chauffeur van een minibusje buiten zijn schuld een scholier dood. Dader en slachtoffer behoren tot verschillende etnische groepen en een confrontatie dreigt. Een collega van de chauffeur wordt ingeschakeld om te onderhandelen met de nabestaanden. Die erkennen dat de chauffeur geen schuld heeft, maar krijgen van het bedrijf compensatie in de vorm van voedsel en een ruime bijdrage in de begrafenis kosten. Een bedrijfsdelegatie doet mee aan het rouwbetoon.

Diamond vergelijkt deze gang van zaken met de Amerikaanse civiele en strafrechtpraktijk. Daarin staan schuldvraag en straf centraal, maar de familie van het slachtoffer blijft in de kou staan.

Conflictbeslechting in PNG, zegt Diamond, is gericht op herstel van relaties tussen mensen die in elkaars nabijheid leven en ook in de toekomst op elkaar zijn aangewezen. Dat gaat via 'compensatie'. Die staat niet in verhouding tot het verlies van een mensenleven, maar doet recht aan de gevoelens en bewaart de vrede. Diamond vindt dit leerzaam. (...).

Vraag 1

Jared Diamond vergelijkt de samenleving van die van de Papoea's en pygmeëen met de moderne samenleving. Noem de verschillen aanzien van drie kenmerken volgens bovenstaande bron.

Vraag 2

Op één van deze verschillen kun je het kernconcept institutionalisering toepassen. Leg uit op welk verschil dit kernconcept is toe te passen en waarom.

Vraag 3

De rechtsstaat moet door de onafhankelijkheid van de rechters garanderen dat er sprake is van gelijke rechten en kansen. Jared Diamond vindt dat we hierin echter nog wel wat kunnen leren. Wel kenmerk van de rechtsstaat kan nog verbeterd worden volgens hem?

2

Hoofdstuk 2

VERANDERINGEN IN DE VERHOUDINGEN TUSSEN MENSEN

In hoeverre zijn de verschillen tussen mensen kleiner geworden door het moderniseringsproces? Dat is de vraag die in dit hoofdstuk centraal staat. De modernisering van de westerse moderne samenleving heeft geleid tot veel veranderingen in de verhoudingen tussen mensen, instituties en landen. Maar heeft dit ook tot meer gelijkheid geleid of is dit slechts schijn?

In dit hoofdstuk bekijken we hoe en waarom de processen van democratisering en afname van sociale ongelijkheid van invloed zijn geweest op de veranderingen in de verhoudingen tussen mensen, landen en instituties. Op het eerste gezicht heeft democratisering tot meer gelijkheid geleid, maar door dit nauwkeuriger te bekijken zal ook de keerzijde duidelijk worden. We kijken eerst naar het fenomeen

carrièrekids in de stressmaatschappij. Aan het einde van het hoofdstuk keren we terug bij deze kids om aan de hand van alle theorieën uit het hoofdstuk en specifiek met behulp van de twee kernconcepten democratisering en sociale ongelijkheid dit fenomeen te analyseren.

2.1 Instapcasus: carrièrekids in de stressmaatschappij

De huidige generatie jongeren is ambitieus, ondernemend en zelfbewust en wil het liefst beroemd worden. Wanneer je om je heen kijkt zijn er veel voorbeelden. Wie zijn deze carrièrekids? Wat drijft hen om al op zo jonge leeftijd hun passie te volgen? Enkele voorbeelden: Lars Duursma en Fleur Kriegsma.

Lars Duursma (27) richtte het debatbedrijf Debatrix op: vier medewerkers, een omzet van 300.000. Duursma werd als student bedrijfskunde gegrepen door het debat en werd drie keer Nederlands, twee keer Europees, en één keer wereldkampioen debatteren. Hij schreef het boek Ik krijg altijd gelijk. In 2006 riep het Amerikaanse tijdschrift Business Week Debatrix uit tot één van de drie meest belovende Europese bedrijven van ondernemers onder de 25 jaar. Zijn ambitie: over tien jaar moeten we dé partij in Europa zijn die helpt bij het creëren van overtuigende organisaties. Het is de kunst om door debat en overtuigende argumenten ideeën van onderuit de organisaties in de boardroom te krijgen. We kunnen in Europa niet concurreren met Azië omdat we beter opgeleid of slimmer zijn, maar wel omdat we creatiever zijn.

Fleur Kriegsma (19), begon met de verkoop van oude kleding op Marktplaats. Dit ging goed en daarom besloot ze tassen en sieraden te importeren uit Amerika en China. Toen ze veel vaste klanten kreeg, begon ze een webwinkel. Toen haar PR-bureau een bericht had verstuurd stond het NOS-journaal op de stoep. Toen ging het heel hard, al snel stond ze in allerlei bladen. Later ging ze columns schrijven voor Metro en het Financieel Dagblad, waardoor ze veel naamsbekendheid kreeg en veel bezoekers. Ze hoopt over vijf jaar dé webwinkel voor accessoires te hebben. Per dag is ze 3,5 uur met haar webwinkel bezig. Haar grootste droom "altijd te kunnen doen wat ik echt leuk vind".

Deze voorbeelden staan niet op zichzelf. Uit cijfers van het Handelsregister van de Kamer van Koophandel blijkt dat het aantal jonge ondernemers aanvankelijk exponentieel groeide. In 2007 schreven 13.421 ondernemers tot en met 24 jaar zich in, in 2008 28.730 maar dit aantal daalde in 2012 naar 16.900.

De mogelijkheden en druk van de maatschappij om te presteren leiden tot kansen en succes, maar ook tot onrust en stress. Het aantal jonge (maar dan ook echt jonge!) ondernemers is groeiende, zowel in binnen- als buitenland. Het gaat niet alleen om ondernemen maar ook om het volgen van een passie. Zo kennen we inmiddels allemaal Laura Dekker, het 16-jarige zeilmeisje, dat een solozeilreis om de wereld wilde gaan maken en dat tot de rechter toe bevocht.

Wat voor persoonlijkheden zijn de ambitieuze jongeren? Uit onderzoek van TNS NIPO in 2008 naar narcisme onder Nederlandse jongeren blijkt dat ruim een kwart van de jongeren tussen 16 en 24 jaar zichzelf 'heel speciaal' vindt, terwijl dit bij 55-plussers veel lager is. Mensen met een narcistische persoonlijkheid tonen meer initiatief, hebben beduidend meer doorzettingsvermogen en zijn vaker positief gestemd. Zie hier de karakterkenmerken van de ambitieuze carrièrekids. Daarnaast zijn tegenwoordig de mogelijkheden om je talenten en ideeën aan de wereld te showen onbepaald. Vooral de komst van internet werkt als katalysator voor het ontdekken van jong talent. Beroemd of succesvol worden kan tegenwoordig al vanuit je eigen slaapkamer en dat wil deze generatie in groten getale. Stichting Mijn Kind Online publiceerde in 2009 onderzoek waaruit bleek dat 61% van de jongeren tussen 11 en 17 jaar beroemd wil worden. Voorbeeld is Esmée Denters, het 18-jarige meisje uit Oosterbeek dat via YouTube ontdekt werd. Internet is bij uitstek de plek om jezelf te promoten. Op de talloze social network sites als Facebook, LinkedIn en Twitter zetten jongeren hun gunstigste foto's en de meest interessante nieuwtjes over zichzelf.

Geldt dit nou voor alle jongeren? Hebben we een generatie hoogvliegers gekweekt die zelfstandig en ambitieus is? Nee, dat is niet zo. Er lijkt in toenemende mate een tweedeling te ontstaan in de groep jongeren. Aan de ene kant jongeren die zelfredzaam en ambitieus zijn, hun passie volgen en onbevangen door het leven gaan. Aan de andere kant jongeren die moeite hebben met alle opties en prestatiedruk en juist extra behoefte hebben aan duidelijkheid en structuur. Zij hebben (nog) niet de mogelijkheden om de torenhoge verwachtingen en ambities waar te maken. Het gevaar van frustratie ligt hierbij op de loer.

Hoe ziet de toekomst van deze jongeren er over tien jaar uit? Hoe tevreden is de huidige generatie jongeren dan met hun leven? De eerder beschreven ontwikkelingen bestaan bij de gratie van groeiende welvaart. Prangende vraag is of deze generatie jongeren het beter gaat krijgen dan hun ouders of de sociale stijging waarvan decennialang sprake was, ook komende tijd gecontinueerd blijft. We zien immers door de aanhoudende economische crisis druk ontstaan op de pensioenen en op de omvang van de rijksbegroting.

Aan de ene kant heeft modernisering geleid tot genoeg kansen voor een ieder om de wereld te veroveren, dus tot meer gelijkheid. Maar tegelijk zien we dat deze toegenomen gelijkheid en vrijheid ook tot een stressmaatschappij leidt. Hierdoor lijkt er een nieuwe ongelijkheid te ontstaan en rijst de vraag: is modernisering nu een zegen of juist een vloek voor gelijke verhoudingen?

2.2 Het proces van democratisering

Het **democratiserings**proces heeft onmiskenbaar geleid tot meer gelijkheid. In dit proces onderscheiden we drie periodes waarin burgers zich verschillende grondrechten (klassieke, politieke en sociale) verwierven.

Eerste periode (eind 18e begin 19e eeuw): klassieke grondrechten

De eerste soort rechten die burgers kregen, waren de klassieke grondrechten. Na de Franse Revolutie werd de Verklaring van de Rechten van de Mens en de Burger vastgelegd met de leus 'vrijheid, gelijkheid en broederschap'. In de loop van de 19e eeuw werd in veel landen de slavernij afgeschaft. Ook Nederlandse burgers kregen in de 19e eeuw meer rechten. In 1814 werd de eerste grondwet geschreven die voor een belangrijk deel gebaseerd was op de Franse grondwet. Aan de basis van deze rechten ligt de Verlichting met de ideeën dat de vrije, rationeel denkende en handelende mens een goede burger zou zijn. Dus komt de soevereiniteit van een land niet God of een vorst toe, maar alleen het volk (*volkssoevereiniteit*). Dit idee leidde tot kritiek op bestaande instituties die de menselijke vrijheden beperkten.

Tweede periode (halverwege 19e eeuw): politieke rechten

Onder druk van revoluties kregen halverwege de 19e eeuw een klein deel van de burgers meer rechten (de politieke rechten) en in 1848 werd de grondwet gewijzigd. Een aantal burgers kreeg het recht hun eigen volksvertegenwoordiging te kiezen (actief en passief kiesrecht). Daarmee is de basis gelegd

voor het huidige parlementaire stelsel. De soevereiniteit ligt bij het volk. De verschillende opvattingen van de groepen burgers binnen de samenleving worden door politieke partijen gerepresenteerd in de volksvertegenwoordiging. Eens in de vier jaar kiezen wij als volk de leden van onze volksvertegenwoordiging, de Tweede Kamer en (via de provincie) de Eerste Kamer. Wij vinden dat in Nederland eigenlijk vanzelfsprekend, maar kijk naar het Midden Oosten of Birma waar mensen bereid zijn te sterven voor dit ideaal. In onze moderne westerse samenleving vinden wij het stemrecht zo vanzelfsprekend dat de opkomst bij verkiezingen soms laag is. In nieuwe

democratieën zoals in het Midden- Oosten zie je vaak dat burgers massaal opkomen als zij voor het eerst hun eigen volksvertegenwoordiging mogen kiezen.

De rechtsstaat en vertegenwoordigende democratie en de bijbehorende instituten als rechterlijke macht, regering en parlement, werden in de loop der tijd steeds verder uitgewerkt en kregen een min of meer stabiele vorm (**institutionalisering** op politiek gebied). Na de Industriële Revolutie en de daaropvolgende groei van de welvaart leidde het proces van **democratisering** ook tot de **emancipatie** van de arbeidersklasse door de

opkomst van het socialisme en tot de groei van de verzorgingsstaat voor de gehele bevolking.

Derde periode (na de Tweede Wereldoorlog): sociale grondrechten

De derde soort rechten ontstaat na de Tweede Wereldoorlog en dat zijn de sociale grondrechten. Burgers hebben rechten op onder andere de terreinen onderwijs, huisvesting en gezondheidszorg. De overheid is daar verantwoordelijk voor en verplicht zich ertoe zich maximaal in te zetten om deze sociale grondrechten van de burger te garanderen. Allerlei bureaucratische overheidsorganisaties zijn actief om de burger bij te staan.

Het proces van democratisering verleende burgers grondrechten en leidde tot de ontwikkeling van de staatsvorm parlementaire democratie, de moderne rechtsstaat en tot de verzorgingsstaat. De overheid heeft in de rechtsstaat de taak om de veiligheid te waarborgen. Zij stelt en handhaaft de rechtsregels. Kenmerkend voor de moderne rechtsstaat is dat gelijkheid in plichten, rechten en kansen centraal staat, ook als dit tot gevolg heeft dat de overheid ingrijpt in de privésfeer (zoals het **emancipatiebeleid**, de rechten van kinderen en het recht op studiefinanciering). Om de burgers te beschermen tegen de overheid, is de overheid zelf echter ook gebonden aan rechtsregels. Met name het recht op eigendom en de vrijheidsrechten zijn burgerrechten die de macht van de overheid inperken. Bovendien wordt er over rechtsgeschillen uitspraak gedaan door rechters die onafhankelijk van de wetgevende en uitvoerende macht functioneren. Cruciaal hierbij is de

onafhankelijkheid van de rechter die handelt ongeacht de gevolgen en ongeacht zijn eigen belang. Deze benadering van het recht past goed bij de in hoofdstuk 1 beschreven toenemende *rationalisering* van de maatschappij. Deze rationalisering heeft ertoe geleid dat de staat steeds meer juridiseert (denkend vanuit het recht). Deze juridisering is ook overgeslagen naar de maatschappij. Het recht is in onze moderne samenleving steeds belangrijker geworden. Immers, informele regels en afspraken worden steeds meer vastgelegd in wetten, contracten en procedures. De uitvoering van die procedures wordt vervolgens in handen gelegd van *organisaties*. In deze bureaucratische organisatievorm is de rationalisering het verst doorgevoerd. Kenmerkend voor deze organisatievorm is dat efficiëntie gekoppeld wordt aan onpersoonlijke verhoudingen. Als jij straks studiefinanciering aan wilt vragen of je in wilt schrijven voor een studie, dan moet je een heleboel papieren invullen en opsturen naar een speciaal daarvoor opgerichte organisatie volgens vaste procedures. Je Burgerservicenummer is daarbij essentieel. Alle landelijke en gemeentelijke instellingen archiveren je gegevens onder dit nummer.

Kanttekeningen bij democratisering

Het proces van **democratisering** heeft ertoe geleid dat de burgers in de moderne westerse samenleving formeel meer gelijk zijn. Maar bij dit democratiseringsproces kan een aantal kanttekeningen worden geplaatst die onze hoofdvraag van dit hoofdstuk (is er door de modernisering sprake van meer gelijkheid?) van een ander antwoord voorzien.

Ten eerste lopen door **individualisering** de wensen van de bevolking uiteen ten aanzien

van de inrichting van de verzorgingsstaat. In feite zoekt ieder individu naar een eigen voorzieningenpakket op maat. Dit leidt tot toename van egocentrisch (calculerend) gedrag van burgers. De basis van de verzorgingsstaat is solidariteit: we betalen allemaal eraan mee, zodat iedereen gebruik kan maken van de voorzieningen. Dat kan betekenen dat je je hele leven premies betaalt voor de verzorgingsstaat, maar bijna nooit gebruik maakt van de voorzieningen. Tegelijkertijd kan iemand anders die dat nodig heeft dankzij jouw premies hier wél veel gebruik van maken. Op het moment dat je dat niet meer terecht vindt en je het gevoel bekriipt 'ik betaal voor anderen die onterecht voorzieningen krijgen', valt de basis onder de verzorgingsstaat weg. En met die basis het principe van gelijkheid.

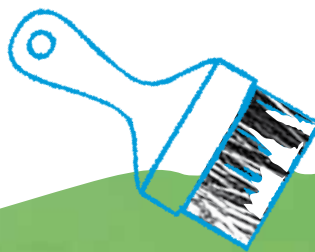
Ten tweede wordt de maatschappij steeds ingewikkelder en complexer en zijn we van steeds meer anonieme, bureaucratische instellingen afhankelijk. Veel mensen voelen zich daardoor steeds machtelozer en zelfs vervreemd. Dit gevoel ondermijnt het idee van mensen dat zij via democratische wegen in staat zijn invloed uit te oefenen op de samenleving.

Ten derde leidt democratisering tot verminderde acceptatie van gezag. Hier zijn vele voorbeelden van zoals het gebrek aan respect en gezag voor politie of andere hulpverleners. Ook in het onderwijs is een felle discussie gaande over het afgenomen gezag van docenten. Niet alleen bij leerlingen, maar ook bij ouders en de maatschappij. De PVV pleitte er bijvoorbeeld voor om leerlingen verplicht weer u tegen de docent te laten zeggen.

Daarnaast zien we het niet willen luisteren naar gezag ook terug in het gezin waar steeds meer sprake is van een *onderhandelingshuishouden*. Een gezin wordt als *onderhandelingshuishouden* getypeerd als in het gezin sprak is van onderhandelingen tussen ouders en kinderen over allerlei zaken. Niet langer is de wil van de ouders automatisch wet. De ontplooiing van de kinderen naar zelfstandig handelende personen staat in de opvoeding in een dergelijk type gezin centraal. Vaak wordt hier verwezen naar de beroemde (of beruchte) jaren zestig waar de democratisering tot uiting kwam in de flowerpower beweging die zich afzette tegen het gezag. Vrijheid en gelijkheid stonden in alle opzichten (politiek, cultureel) hoog in het vaandel. In Nederland kenden we in deze tijd de Provo's en kabouter-beweging die het ideaal van gelijkheid in woord en actie uitdroegen.

De democratisering zorgt voor minder diversiteit binnen de samenleving doordat de middenklasse met bijbehorende cultuur steeds groter wordt met alle gevolgen van dien en doordat het verschil tussen de rijke elite en de arme onderlaag in de samenleving kleiner wordt. Overigens kan hier ook de tegenvraag opgeworpen worden of verminderde diversiteit in een samenleving per se slecht of ongewenst is.

Ten vierde tenslotte leidt de toename van het gewicht van internationale *organisaties* ook tot de vraag of de burgers in de westerse moderne samenleving de machthebbers werkelijk kunnen controleren. De macht ligt steeds meer in Brussel (zie de eurocrisis) of bij andere internationale *organisaties* en multinationals. Is er dan nog sprake van *volkssoevereiniteit*?

2.3 Sociale ongelijkheid

2.3.1 Sociale stratificatie

Sociale stratificatie is het indelen van groepen mensen in maatschappelijke lagen, waartussen ongelijke verhoudingen bestaan. In de verschillende samenlevingen ziet deze *sociale stratificatie* er anders uit. In de traditionele samenleving met een geringe arbeidsverdeling waren de verschillende sociale lagen sterk van elkaar gescheiden. Iedere laag kende dezelfde gelijkwaardige posities, bepaald bij de geboorte en daarmee vastgelegd voor het leven (standensamenleving). Dan is er tevens sprake van grote **sociale ongelijkheid** en geringe mobiliteit.

In de vroeg industriële samenleving is sprake van klassen. Men behoort tot de klasse die bepaald is door de economische groep waartoe men behoort. Ook hier is nog sprake van een strikte scheiding tussen de klassen, een geringe mobiliteit en een sociale ongelijkheid die over generaties wordt gereproduceerd.

In de moderne samenleving - ook wel open samenleving genoemd - is de sociale ongelijkheid relatief gering en gebaseerd op prestaties, individueel verworven posities. De verdeling van arbeid en de daarvoor benodigde scholing leidt tot een grotere *sociale mobiliteit* en een *sociale stratificatie* waarin de verschillen niet meer alleen betrekking hebben op het economische kapitaal dat men bezit. Door het verminderen van sociale ongelijkheid zijn de statusverhoudingen belangrijker geworden.

Het zogenaamde culturele kapitaal dat onder andere het gevolg is van de opleiding die men heeft gevolgd en/of tot uiting komt in de levensstijl die men etaleert, wordt in de moderne samenleving alsmat bepalender voor iemands maatschappelijke positie. Men spreekt van een meritocratie als mensen zich in een samenleving een positie kunnen verwerven door de eigen prestaties (merites). Interessant is te kijken hoe sociale wetenschappers in hun theorieën de verschillen tussen groepen mensen zagen en welke verklaringen ze ervoor aandroegen.

Bij **Karl Marx** (1818-1883) speelde het begrip klasse en vooral de klassenstrijd een centrale rol. Hoewel hij meerdere klassen onderscheidde, draaide het in de klassenstrijd om het proletariaat, de arbeidersklasse die geen toegang heeft tot het kapitaal en de bourgeoisie, de kapitalistische klasse. Marx sprak vooral over een economische klasse waarbij lidmaatschap van een klasse afhankelijk is van iemands toegang tot productiemiddelen ('kapitaal').

De socioloog **Max Weber** (1864-1920) zag de samenleving niet als een simpele economische klassenstructuur (zoals Marx) of een op traditie gebaseerde standenmaatschappij (zoals in de traditionele maatschappij). Volgens hem zijn er drie soorten stratificatie, die elkaar beïnvloeden en overlappen:

- klasse: op economische gronden;
- status: op sociale gronden, prestige of opleiding. Mensen met eenzelfde status vormen meer een gemeenschap (met dezelfde levensstijl) dan mensen uit dezelfde klasse;
- partij of macht: op politieke gronden.

Het is dus volgens Weber goed mogelijk dat je 'hoog' scoort op klasse vanwege economische gronden (iemand verdient bijvoorbeeld veel geld met gokken), maar dat je weinig status hebt (een gokker heeft weinig aanzien) en weinig macht (een gokker heeft geen invloed). Of iemand scoort bescheiden op economische gronden (kunstenaar), maar heeft wel veel status (werk wordt bewonderd). En zo zijn er vele combinaties te bedenken.

Weber maakte onderscheid tussen soorten rationeel handelen: doel-rationeel en waarden-rationeel handelen. Onder doel-rationeel handelen wordt verstaan dat mensen bewust gedrag vertonen om daarmee een bepaald doel te bereiken. Denk bijvoorbeeld aan een planning die je maakt voor een toetsweek. Je maakt dan een afweging tussen de middelen die je inzet (hoeveel leer ik?) en het doel dat je wilt bereiken (een zo hoog mogelijk cijfer of is een 6 ook goed?).

Weber zag in de 19e en begin 20e eeuw een sterke toename van het doel-rationeel handelen.

Tegenover doel-rationeel handelen staat het waarden-rationeel handelen. Volgens Weber kwam dit vroeger meer voor dan nu en daarmee bedoelt hij dat mensen vroeger hun gedrag vaker richtten op waarden die ze belangrijk vonden, zoals traditie, geloof en cohesie. Medische studenten werd vroeger bijvoorbeeld geleerd om demonen en duivels uit te bannen en vanuit hun geloof is dat een logische manier van handelen. Op de mens van de 21ste eeuw komt dit handelen als irrationeel over. Omdat het vanuit hun waarden wel rationeel is, noemde Weber dat waarden-rationeel handelen.

De theorie over de 'McDonalidization' van de samenleving waar in paragraaf 1.1 bij de instapcasus al naar verwezen is, is gebaseerd op de theorie van Weber.

Socioloog **Bourdieu** (1930-2002) heeft de indeling van Weber gebruikt voor zijn theorieën over economisch, sociaal en cultureel kapitaal. Hij legde hierbij een sterke nadruk op de bijpassende levensstijl en de esthetische (= schoonheids-) voorkeuren. Volgens Bourdieu worden de handelingen van individuen niet volledig bepaald door zoiets abstracts als 'de maatschappij', en bestaat de maatschappij ook niet volledig uit de optelsom van de handelingen van individuen, maar is er eerder sprake van een wisselwerking. De samenleving bestaat uit verschillende overlappende velden, zoals de politiek, de wetenschap en de kunst. Binnen deze velden is een voortdurende (deels onbewuste) machtsstrijd gaande tussen de medespelers om de schaarse (= beperkte) middelen die binnen dat veld op het spel staan. Binnen elk veld gelden specifieke (weer: deels onbewuste) spelregels waar de deelnemers zich aan moeten houden. Om in een veld macht en invloed te verwerven hebben mensen kapitaal nodig. Het gaat dan niet alleen om economisch kapitaal, zoals geld en onroerend goed, maar ook om cultureel kapitaal (kennis, vaardigheden, opleiding) en om sociaal kapitaal (relaties, netwerken). Met name het bezit van cultureel kapitaal en de levensstijl die iemand uitdraagt worden in de moderne westerse samenleving steeds bepalender voor iemands maatschappelijke positie. Door het verminderen van de sociale ongelijkheid in macht en inkomen zijn de statusverhoudingen belangrijker

geworden voor iemands maatschappelijke positie.

Hoe legt Bourdieu dat uit? In elk veld ontwikkelen mensen onbewust een bepaalde houding, een duurzame manier van waarnemen, denken en handelen, waarmee ze zich kunnen handhaven en verder mee kunnen komen: een eigen clubje met eigen waarden en normen. Mensen die zich al lang in een veld bevinden, bijvoorbeeld sinds hun geboorte, hebben zo een voorsprong op nieuwkomers, omdat de houding bij hen volledig geïnternaliseerd is, vanzelfsprekend is geworden. Uit het bovenstaande leidde Bourdieu af dat de klassenstructuur zichzelf voortdurend reproduceert, dus kopieert. Door hun opvoeding en in mindere mate hun opleiding hebben mensen uit de hogere klassen een houding ontwikkeld waarin 'hoge cultuur' centraal staat. Het onderscheidt hen van mensen uit lagere klassen, tegen wie ze zich - al dan niet bewust - afzetten. Mensen uit de midden- en arbeidersklasse die hogerop willen, hebben aan hun eventuele hoge opleiding vaak niet genoeg om volledig geaccepteerd te worden door de hoogste klassen. Ze hebben niet genoeg 'cultureel kapitaal', hoge cultuur zit niet in hun houding. En als bepaalde groepen een culturele voorkeur van hogere klassen overnemen, beschouwen die hogere klassen het niet meer als exclusief en is het voor hen dus tijd om weer iets nieuws te omarmen.

2.3.2 Sociale mobiliteit

Er is sprake van sociale *stratificatie* in de maatschappij. Daarover zijn Marx, Weber en Bourdieu het wel eens. Maar hoe kan iemand nu stijgen of dalen op deze maatschappelijke ranglijst? Is de mens dan toch gelijk geworden? Heeft iedereen dezelfde kansen in onze maatschappij? De mate waarin men van positie kan veranderen in die hiërarchie, hangt af van de *sociale mobiliteit*. Deze is vaak groter binnen een sociale laag dan tussen verschillende lagen. In de westerse wereld is de sociale ongelijkheid in de twintigste eeuw afgenomen, hoewel de *sociale mobiliteit* nog niet altijd groot lijkt te zijn.

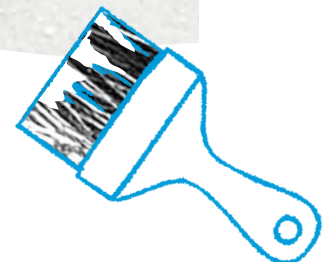
Na de Tweede Wereldoorlog ontstond het idee dat onderwijs de klassenmaatschappij zou doorbreken en zo een open samenleving mogelijk zou maken. Vandaag de dag leven we in een meritocratische samenleving, waarin intelligentie en dus opleiding je plaats in de samenleving zouden moeten bepalen. Maar volgens Bourdieu blijft het in werkelijkheid moeilijk voor een dubbeltje om een kwartje te worden. Doordat arbeiderskinderen die hoger onderwijs volgen weinig begrijpen van de subtiele gebruiken die in de hogere kringen gebruikelijk zijn en door hun gebaren, taalgebruik enzovoort verraden dat ze niet van kindsbeen af in die kringen verkeren, zullen ze nooit helemaal tot de bovenlaag van de samenleving doordringen. Bourdieu, zelf afkomstig uit de lagere middenklasse in de provincie, lijkt op het eerste gezicht de uitzondering die de regel bevestigt, maar ook hij heeft nooit het gevoel 'te horen' tot de Parijse academische wereld en de bijpassende lifestyle en culturele smaak. Iemand's culturele

smaak is niet simpelweg een persoonlijke voorkeur, maar in veel gevallen een uiting van de groep waartoe hij of zij behoort.

2.3.3 Sociale ongelijkheid tussen en binnen landen

Door het ontstaan van de moderne westerse samenleving zijn de verhoudingen veranderd. De ongelijkheid tussen landen is niet afgenomen. Sterker nog, volgens vele onderzoeken groeit de kloof wereldwijd zowel economisch als sociaal nog steeds, mede door de **globalisering**.

Verder is er sprake van een groeiende ongelijkheid binnen landen die niet zonder sociale gevolgen blijft. In veel landen blijkt dat het inkomen van rijke mensen sneller toeneemt dan het inkomen van de armen. De negatieve langetermijneffecten van economische ongelijkheid zijn groot, zowel in ontwikkelde landen als in ontwikkelingslanden. Socio-economische ongelijkheid in rijke landen leidt tot een toename van gezondheidsrisico's en geweld en een afname van vertrouwen en **sociale cohesie**. Daarnaast is ongelijkheid, vooral voor laagopgeleiden en armen, een aanleiding voor migratie naar plaatsen of landen waar meer economische kansen zijn. Onderzoeksbureaus waarschuwen voor escalatie van antiwesterse gevoelens in ontwikkelingslanden waar 50 tot 65% van de bevolking jonger is dan 24 jaar. In deze landen hebben grote groepen jongeren weinig kansen en perspectief voor de toekomst en versterkt de economische ongelijkheid antiwesterse gevoelens.

2.4 Terug naar de instapcasus

We keren terug naar de carrièrekids: ze zijn een voorbeeld van een van de vele gevolgen van de modernisering van de westerse samenleving. Bovendien komt bij deze carrièrekids het dilemma waarmee we dit hoofdstuk openden, scherp naar voren: is er in onze moderne westerse samenleving sprake van meer gelijkheid? De uitdaging is te analyseren of er nu echt sprake is van meer of minder gelijkheid, niet alleen in het geval van de carrièrekids, maar ook op het hogere niveau van de moderne westerse maatschappij.

De bestrijding van de sociale ongelijkheid wordt door sommigen wel gezien als 'het meest geslaagde project van de westerse wereld sinds 1945'. De mogelijkheden tot snelle sociale stijging zijn toegenomen. Maatschappelijk succes wordt minder bepaald door afkomst en privileges en is meer dan het resultaat van geluk, eigen initiatief, talent en invloed van de leefomgeving. De meritocratische maatschappij komt tegemoet aan het verlangen naar sociale rechtvaardigheid.

Toen er nog sprake was van een ononderbroken economische groei, waren er voldoende banen om het aanstormende talent uit de lagere klassen op te vangen. *Sociale mobiliteit* betekende voor vrijwel iedereen sociale stijging. Nu begint de motor van de economie te haperen en is niet te voorspellen hoelang de economische crisis aanhoudt. Beter geschoold kan nu inhouden dat je toch minder verdient dan je vader of je oudere broer. Het gevolg kan zijn dat ambities botsen met de harde werkelijkheid.

Bij de carrièrekids waren er niet alleen maar winnaars, maar ook verliezers die in de stressmaatschappij moeite hebben de ratrace vol te houden. Kijk hoe de keerzijden van democratisering (zie 2.2) ook hier naar voren komen. Hoe kunnen we deze paradox ontrafelen? Is modernisering met mogelijkheden van *sociale mobiliteit* een zegen of een vloek? Krijgen we een nieuw soort sociale ongelijkheid?

Samengevat kleeft volgens critici een aantal negatieve aspecten aan de individualistische prestatiesamenleving:

1. Het risico van vervreemding bij werknemers als er sprake is van te ver doorgevoerde specialisatie van werkzaamheden. Ze kunnen zich dan slechts een onderdeelje binnen een productiesysteem voelen en geen gevoel van verbondenheid met collega's en werkgever ervaren.
2. De hoge eisen die het moderne arbeidsproces aan werknemers stelt. Stress is een belangrijke reden voor arbeidsverzuim geworden en er is een onderklasse ontstaan die niet aan die eisen kan voldoen en op grond daarvan door de samenleving wordt uitgesloten. Is het leven topsport geworden? Dat lijkt wat overdreven, maar arbeidspsychologen hebben vastgesteld dat de hersteltijd - de tijd de mensen nodig hebben om na gedane arbeid te herstellen en tot zichzelf te komen, voordat ze van hun vrije tijd kunnen genieten - steeds langer wordt. Pas op de vijfde vrije dag begint het vakantiegevoel zich enigszins meester van je te maken. De formele arbeidstijd wordt weliswaar steeds korter, maar het tempo hoger en het niveau waarop initiatief en besluitvaardigheid is vereist,

lager. Veel *organisaties* kennen een overwerkcultuur: je telt pas mee als je tot zeven uur blijft of op zondagmiddag wordt gebeld.

3. In de moderne samenleving bestaat het idee dat alleen je individuele capaciteiten uiteindelijk bepalend zijn voor je maatschappelijke positie. Dat is een miskenning van het belang van factoren als ethniciteit, geslacht en maatschappelijke afkomst voor iemands maatschappelijke kansen.
4. Door de economische mondialisering is er sprake van een wereldeconomie. De positie van multinationals is zo sterk geworden dat nationale overheden maar ook werknemers, al dan niet georganiseerd steeds minder macht en invloed hebben. Het individu is sterk afhankelijk van de fluctuaties in de wereldmarkt.
5. Het technologisch-economische productiesysteem brengt allerlei ongewenste neveneffecten met zich mee die uiterst

schadelijk zijn voor mens en natuur (zoals milieuvervuiling en klimaatverandering). Deze neveneffecten zijn niet door het productiesysteem zelf, maar ook niet door maatschappelijke en politieke *organisaties* op te lossen en ondergraven de legitimiteit van deze *organisaties*.

In hoeverre zijn we gelijk geworden in onze westerse moderne samenleving? Waar beweegt de slinger van de maatschappij zich naar toe? Worden we, gestuurd door individualisering, *rationalisering* en democratisering, steeds meer concurrenten van elkaar in de strijd om hoger op de maatschappelijke ladder te komen? Wordt die strijd wel met gelijke kansen gestreden en leidt die strijd niet tot ongewenste uitkomsten en een 'nieuwe' ongelijkheid? Of roept het juist een tegenreactie op vanuit een steeds meer ontwortelde maatschappij?

OPDRACHT 6

DE MODERNE SAMENLEVING HEEFT GELEID TOT MEER GELIJKHEID TUSSEN MENSEN

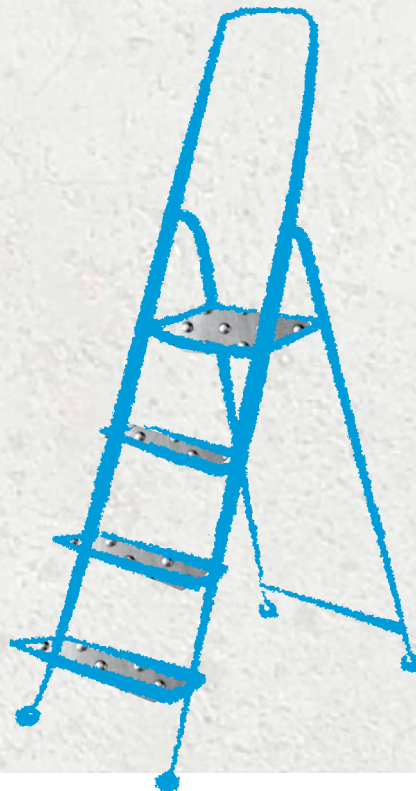
De hoofdstelling uit hoofdstuk 2 luidt: “De moderne samenleving heeft geleid tot meer gelijkheid tussen mensen”. Er zijn vóór- en tegenargumenten bij deze stelling te geven.

Vraag 1

Schrijf een betoog waarin je pleit voor deze stelling. Selecteer daarbij twee kernconcepten - die horen bij het hoofdconcept Verandering - die te gebruiken zijn als argumenten vóór deze stelling.

Vraag 2

Schrijf een betoog waarin je pleit tegen deze stelling. Selecteer daarbij twee kernconcepten - die horen bij het hoofdconcept Verandering - die te gebruiken zijn als argumenten tegen deze stelling.

OPDRACHT 7

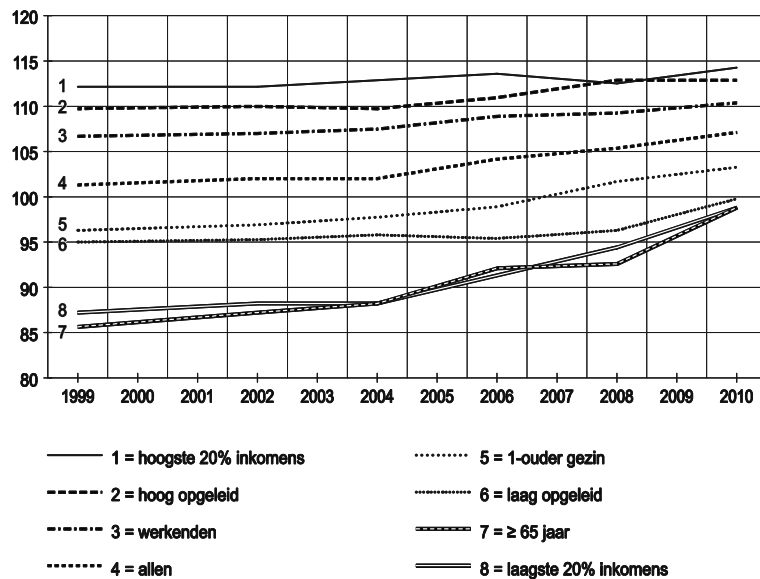
DE LEEFSITUATIE VAN SOCIALE GROEPEN

Uit het voorbeeldexamen vwo van Cito 2013.

In het rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau 'De sociale staat van Nederland' staat de vraag centraal 'Hoe gaat het met de Nederlandse bevolking?' Om antwoord op deze vraag te krijgen hebben onderzoekers van het SCP gegevens verzameld over de kwaliteit van leven uitgedrukt in termen van welvaart en welzijn. Figuur 3 - de leefsituatie-index - geeft objectieve kwaliteit van leven weer.

Figuur 1

De leefsituatie-index: ontwikkeling van de leefsituatie van enkele sociale groepen tussen 1999 en 2010 (in indexscores, 1999 = 100 voor de gehele bevolking)

Bron: De sociale staat van Nederland 2011, pag. 301, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, 2011

Tekst 1

Toelichting leefsituatie-index

Naar: De sociale staat van Nederland 2011, pag. 309, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, 2011

De leefsituatie-index beschrijft de objectieve kwaliteit van leven.

De index geeft in één getal weer hoe het met mensen gaat op basis van hun gezondheid, woonsituatie, sociale participatie, sportbeoefening, bezit van duurzame consumptiegoederen, mobiliteit, sociaal-culturele vrijetijdsactiviteiten en vakantiegedrag.

De leefsituatie van mensen staat niet op zichzelf, maar wordt beïnvloed door ontwikkelingen binnen de Nederlandse samenleving.

Meer direct wordt zij beïnvloed door het overheidsbeleid (via een scala aan voorzieningen om achterstanden zo veel mogelijk te voorkomen) en door individuele maar wel door de overheid te beïnvloeden hulpbronnen (onderwijs, opleiding, werk, gezondheid). Daarnaast spelen ook persoonlijke kenmerken als samenstelling van het huishouden en leeftijd een rol.

Vraag 1

Met betrekking tot **sociale ongelijkheid** kun je uit figuur 1 verschillende conclusies trekken. Leg uit welke twee conclusies je kunt trekken uit figuur 1 met betrekking tot **sociale ongelijkheid**. Maak in je uitleg gebruik van de definitie van sociale ongelijkheid.

Vraag 2

Sociologen van verschillende wetenschappelijke scholen geven verschillende verklaringen voor sociale ongelijkheid.

- Welke verklaring geven marxisten voor het bestaan van **sociale ongelijkheid**?
- Welke verklaring geven structureel functionaristen voor **sociale ongelijkheid**?

3

Hoofdstuk 3

VERANDERINGEN IN DE VERBONDENHEID TUSSEN MENSEN

Binnen de sociologie gaat men uit van het principe dat mensen op elkaar aangewezen zijn en van elkaar afhankelijk zijn. In iedere samenleving wonen zwakkeren die hulpbehoevend zijn en in iedere samenleving hebben mensen geprobeerd deze groepen op te vangen. Oplossingen voor dit afhankelijkheidsvraagstuk verschillen per samenleving maar ook in tijd. Individuen hebben in moderne westerse samenlevingen meer bewegingsvrijheid gekregen. Dit betekent echter niet dat individuen kunnen doen wat ze willen. Ook in moderne samenlevingen worden mensen geconfronteerd met een vorm van afhankelijkheid, bijvoorbeeld omdat ze economisch steeds meer afhankelijk worden van elkaar. In dit hoofdstuk stellen we ons de vraag of mensen zich meer of minder verbonden

met elkaar voelen. Zijn mensen door het moderniseringsproces nu dichter bij elkaar gebracht, of zijn er juist grotere tegenstellingen en minder bindingen ontstaan?

3.1 Instapcasus: Verbonden door sociale media?

Sociale media van levensbelang in nasleep aardbeving Japan

Paus waarschuwt voor vervreemding op sociale media

China wil sociale media strenger aanpakken

3.1 Instapcasus: Verbonden door sociale media?

Bovenstaande krantenkoppen uit NRC Handelsblad en Volkskrant (2011) zijn slechts een kleine greep uit de hoeveelheid berichten die in de kranten verschijnen over de sociale media. De term sociale media wordt hier gebruikt als een verzamelnaam voor alle internettoepassingen waarmee het mogelijk is informatie met elkaar te delen. We kunnen ons eigenlijk geen samenleving meer voorstellen waar men niet binnen een aantal seconden iemand via telefoon, sms, whatsapp, facebook of twitter op de hoogte kan brengen van gebeurtenissen in het leven. Technologische ontwikkelingen maken het gebruik van de sociale media makkelijker en toegankelijker voor steeds meer mensen. Stiekem een fotootje maken van een toets en doorsturen aan je vrienden. Via facebook ontmoet je mensen ergens in de wereld die dezelfde hobby's hebben. En via Marktplaats verdien je weer wat geld, omdat je wat oude computerspellen weet te verkopen aan iemand aan de andere kant van Nederland. In de moderne westerse wereld wordt veel gebruik gemaakt van de sociale media en jongeren groeien er praktisch mee op. Steeds meer mensen werken vanaf huis en spreken hun collega's alleen nog via de mail of online vergaderingen. De sociale netwerken die we onderhouden zijn steeds uitgebreider geworden. We kennen meer mensen, maar de contacten zijn vaak zakelijker van aard geworden.

Even terug naar de krantenkoppen. Deze noemen zowel positieve als negatieve effecten van de sociale media. Het krantenartikel "Sociale media van levensbelang in nasleep aardbeving Japan" betreft de reactie van mensen na de aardbeving in maart 2011.

Een uur na de aardbeving stuurden mensen uit Tokio 1.200 tweets per minuut. Het Crisis Response Team van Google lanceerde een 'Person Finder'. En het Rode Kruis ging met de collectebus rond op facebook. Nooit eerder speelden sociale media zo'n grote rol bij een ramp, aldus de Volkskrant. En in navolging van Google bemoeit ook twitter zich actief met de ramp. De dienst wil niet alleen een doorgeefluik zijn, maar mensen in Japan ook gidsen naar de juiste informatie. Daartoe promoot ze hashtags als #311care en #Hinan voor medische informatie en evacuatieplannen. Gebruikers gaven aan elkaar door waar en wanneer tsunami's aan wal zouden kunnen komen. Zelfs overheden zijn bijvoorbeeld twitter gaan gebruiken om informatie uit te wisselen.

De strekking van het verhaal in het bericht "Paus waarschuwt voor vervreemding op sociale media" is dat als je altijd online bent, je minder tijd hebt voor je naasten in het echte leven. Volgens de paus is er sprake van vervreemding omdat het allemaal onpersoonlijker wordt. De sociale media kunnen volgens de paus niet de plaats innemen van de face-to-face contacten in ons leven. Hoewel er wetenschappers zijn die de ideeën van de paus ondersteunen, zijn er ook onderzoeken gedaan zoals beschreven in het proefschrift van Antheunis (2009), waaruit het tegendeel blijkt. Namelijk dat de mensen elkaar juist wél vaker zijn gaan zien. Naast de paus en wetenschappers zijn er ook landen die de sociale media afkeuren. Zo besloot de regering van China meer controle te houden op de sociale media, vooral om de informatie die mensen krijgen via deze media te beperken. Dit blijkt uit het artikel "China wil sociale media strenger aanpakken". Via

netwerken als twitter en Chinese varianten kunnen afwijkende meningen snel en zonder controle van bovenaf worden verspreid, maar mensen gaan dan wel andere ideeën krijgen dan de regering wenst.

Sociale media zijn een voorbeeld van communicatiemiddelen die een rol kunnen spelen in de bindingen tussen mensen in de moderne samenleving. In paragraaf 3.6 komen we er nog op terug om te zien op welke wijze sociale media wel maar ook weer niet bijdragen tot die verbondenheid.

3.2 Het ontstaan van Individualisering

Individualisering als begrip stamt uit de 19e eeuw, maar individualistische denkbeelden bestaan al langer. In de Renaissance maakten mensen zich los van de hechte familie- en genootschapsbanden; in de Reformatie van de traditionele hiërarchische tradities binnen de katholieke kerk. Voorafgaand aan de industriële revolutie ontstond het liberale idee dat mensen zich ook los konden maken

van het eigen gilde of vakgenootschap en vrij waren om zelfstandig deel te nemen aan de *markt*. In het 19e eeuwse individualisme gaat het vooral om het losmaken van de familiebanden. Men wil de eigen huwelijks-partner kiezen en ook op economisch terrein vindt er enige vorm van *sociale mobiliteit* plaats.

In de jaren 60 van de vorige eeuw zie je individualisering terug in de uitbreiding van het (hoger) onderwijs (eigen beroepskeuze jongeren), in mensen die zich losmaken van de kerk, in het ontstaan van verschillende samenlevingsvormen en in een minder sterke aanwezige politieke verbondenheid. Het effect van individualisering zie je ook terug in het persoonlijk leven van jongeren. Je kunt tegenwoordig zelf kiezen wie je vriendje of vriendinnetje wordt zonder tussenkomst van je ouders en in veel gevallen wordt samenwonen geaccepteerd in plaats van trouwen.

Als je 18 bent stem je niet meer automatisch op de partij van je ouders. Je bindt je niet direct aan een politieke partij en zweeft misschien van de ene partij naar de andere. Mensen maken keuzes die steeds losser staan van de keuzes van anderen.

3.3 Sociale netwerken

3.3.1 Verbondenheid binnen sociale netwerken

In deze paragraaf kijken we naar de verandering in de sociale netwerken waar mensen deel van uitmaken, mede door het proces van **individualisering**. Een sociaal netwerk is een verzameling mensen met onderlinge relaties. Je maakt niet deel uit van één netwerk, maar je zit in verschillende netwerken, zoals je klas, je gezin, je werk enzovoort. De gevoelens van verbondenheid met anderen in een sociaal netwerk zijn plaats en tijd bepaald.

In traditionele samenlevingen waren ideeën, opvattingen en houdingen van groepen mensen redelijk gelijk. Er bestonden familie-gemeenschaps- en religieuze banden met een sterke sociale cohesie maar ook een strenge *sociale controle*. Dat wil zeggen dat mensen elkaar dwingen of elkaar overhalen zich aan algemeen geldende regels of normen te houden. Deed je dit niet, dan kon het uitsluiting betekenen van de groep, met als gevolg dat het moeilijk was om je staande te houden in de samenleving. De sociale netwerken bestonden uit kleine groepen in de eigen omgeving. Het individu was nog ondergeschikt aan de collectieve familie-, stands- en klassebindingen. Om het samenleven leefbaar te houden, zorgden mensen voor hen die dat niet zelf konden en bestrafden mensen elkaar, wanneer de geldende regels overtreden werden. De *sociale controle* zorgde mede voor de binding die mensen in een samenleving met elkaar voelen. Mensen hebben altijd andere mensen nodig om te kunnen

overleven. In de sociologie spreekt men in dit geval van sociale bestaansvoorwaarden; de bestaansvoorwaarden die mensen afhankelijk maken van de medemensen. De belangrijkste sociale bestaansvoorwaarden zijn voedsel, beschutting, bescherming, affectie van anderen, kennis over de wereld om je heen en sturing om je te kunnen beheersen. Je hebt andere mensen nodig om in deze bestaansvoorwaarden te kunnen voorzien. Deze bestaansvoorwaarden zorgen voor de bindingen tussen mensen in verschillende samenlevingsverbanden, zoals families en vrienden, maar ook binnen bedrijven, verenigingen en zelfs tussen staten en internationale relaties.

Economische ontwikkelingen

Een economische ontwikkeling die van invloed is geweest op de sociale netwerken van mensen, is de toename van de arbeidsverdeling. Hierdoor zijn de levens van mensen gaan veranderen. Een steeds kleiner deel van de bevolking zorgt voor de volledige voedselproductie. Nog geen honderd jaar geleden werkte bijna een derde van de beroepsbevolking in Nederland in de landbouw of visserij, in de moderne tijd is dat afgenomen naar minder dan 5 procent. Iedereen is dus steeds afhankelijker geworden van anderen voor de voedselproductie. Je haalt je melk niet zelf bij de boer, maar samen met al je andere boodschappen in de supermarkt. Je bent echter nog wel afhankelijk van de boer, want hij moet wel zorgen voor voldoende productie. De enige met wie jij nu nog in een direct sociaal netwerk verbonden bent, is de verkoopster achter de kassa of de manager in de winkel als je ergens een probleem mee hebt. Deze manager onder-

houdt weer de contacten met de fabrikant en leverancier. De netwerken zijn hierdoor veel uitgebreider geworden, maar daardoor ook meer gebaseerd op afstandelijke en rationele contacten. Je hoeft niet meer persoonlijk contact te onderhouden met leveranciers van goederen, waardoor dit soort netwerken tegenwoordig eerder economische dan sociale netwerken genoemd kunnen worden. Jouw afhankelijkheid en verbondenheid met de directe geografische omgeving is sterk verminderd ten opzichte van leeftijdsgenoten in bijvoorbeeld de middeleeuwen of zelfs al ten opzichte van de generatie van je ouders. Je hoeft niet meer contact te zoeken met speelkameraadjes op het speelplein, je kunt achter je computer gaan zitten en gamen met jongeren over de hele wereld. Door globalisering en *informatisering*, dat wil zeggen het op steeds grotere schaal toepassen van moderne gegevensverwerkende apparatuur en de daaruit resulterende informatie, komt de wereld steeds dichterbij en worden de sociale netwerken steeds uitgestrekter. Omdat je met steeds meer verschillende groepen te maken hebt en van steeds meer sociale netwerken deel uitmaakt, kun je ook steeds makkelijker zelf bepalen waar je wel of niet (meer) bij wilt horen. De geografische afstand is als beperking voor het tot stand brengen van intermenselijke verhoudingen sterk in belang afgenomen. De contacten binnen die netwerken zijn lossier, veranderlijker en grootschaliger.

Culturele ontwikkelingen

Naast de genoemde economische ontwikkelingen zijn er ook culturele ontwikkelingen die effect hebben op sociale bindingen.

Zo neemt de hoeveelheid levensstijlen die mensen in de moderne westerse samenleving hebben toe. De leefwereld van mensen wordt pluriform. Een concreet voorbeeld is de ontwikkeling van het Senseo koffiezetapparaat dat illustreert dat de grote familie niet meer het middelpunt is van ieders leven. Het is niet meer zo dat er een grote pot koffie gezet wordt en iedereen op een zelfde tijdstip gezamenlijk koffie drinkt. Je zet tegenwoordig koffie wanneer je er trek in hebt en kiest je eigen smaak en soort koffie. Het koffiedrinken is hierdoor niet langer een gezellig samenzijn, maar veel meer een individuele aangelegenheid geworden.

Andere culturele ontwikkelingen zie je terug in de kennis van mensen over verschillende religies waaruit ze eigen keuzes kunnen maken. Niet alleen het christendom staat centraal in de moderne samenleving, maar ook andere religies en spirituele invalshoeken binden mensen met elkaar. Hierdoor zijn in de westerse dominante culturen ook subculturen ontstaan met gewoonten, waarden en normen vanuit de hele wereld. Mensen kiezen zelf voor groepen waar ze bindingen mee aangaan en voor nieuwe soorten bindingen, namelijk die met grotere sociale en vooral ook geografische gehelen. Dit kun je bijvoorbeeld terug zien in het feit dat scholen internationale uitwisselingsverbanden hebben, je vader voor zijn werk de wereld over reist of in het feit dat jijzelf op internet games speelt met jongeren over de hele wereld. Maar je kunt hierbij ook denken aan het massatoerisme van tegenwoordig. Voor een paar honderd euro en een paar uur vliegen kun je al genieten van Griekse specialiteiten, de zon en andere culturele uitingen.

Als de vorming van subculturen gepaard gaat met rigide insluitings- en uitsluitingsprocessen, kan dit leiden tot vergroting van de tegenstellingen binnen de samenleving en een bedreiging vormen voor de **sociale cohesie** van de samenleving als geheel. Sociale cohesie krijgt dan de vorm van een sterke interne gerichtheid van groepen, gepaard gaande met een drang om zich af te sluiten van de samenleving in bredere zin en om groepsnormen te hanteren die op gespannen voet staan met wat in de samenleving als juist wordt beschouwd.

3.3.2 Kanttekeningen bij de sociale cohesie binnen de moderne samenleving

Door het grote aantal individuen en groepen die tegenwoordig deel uitmaken van sociale netwerken, zijn deze netwerken niet meer volledig te reguleren. Dit betekent ook dat de effecten op de relaties die mensen in hun netwerken onderhouden niet meer te overzien zijn.

Het is onduidelijk wat de gevolgen zijn van **globalisering** voor de verbondenheid van mensen. Echter globalisering gaat gepaard met een 'ontfunctionalisering' van de staat en met een verlies van nationale soevereiniteit waardoor de sociale cohesie binnen staten aangetast wordt. De economische en politieke samenwerking op Europees maar ook op wereldniveau kan effect hebben op het nationale besef van mensen. De nationale cultuur kan bijvoorbeeld aan kracht verliezen door de wereldwijd opererende massamedia. De wereld kan gezien worden als een global village waarin we ons verbonden voelen met mensen

over de hele wereld. Het toenemend aantal migratiestromen, het massatoerisme en de wereldwijd opererende massamedia werken mee aan het ontstaan van gevoelens van mondiale verbondenheid.

Daartegenover zie je dat de massaliteit van de wereldcultuur mensen er ook toe heeft gebracht in de eigen vertrouwde leefomgeving een nieuwe eigen cultuur te creëren. Deze tegenbeweging wil het eigene van de nationale en lokale cultuur behouden en benadrukken. Zo zie je in Nederland de 'oranjeakte' rond voetbalwedstrijden en Koninginnedag toenemen. Ook kun je het ontstaan van politieke partijen die zich bijvoorbeeld keren tegen Europese samenwerking hieronder scharen.

Het toenemende aantal migranten heeft gezorgd voor een grotere culturele en etnische diversiteit. Vaak bestaan sociale netwerken die de nieuwkomers aangaan uit contacten met mensen uit het eigen land. Wanneer het economisch minder goed gaat of wanneer het onveiligheidsgevoel toeneemt, zie je dat de lokale bevolking meer geneigd is bindingen met elkaar aan te gaan. Voor nieuwkomers wordt het dan moeilijk aansluiting te vinden. Uitsluiting kan plaatsvinden wanneer autochtonen de verschillen aandikken. Dit geldt niet alleen voor nieuwkomers uit andere landen, maar bijvoorbeeld ook voor subculturen in de samenleving. Mensen gaan elkaar in de eigen subcultuur voortrekken en tegenstellingen tussen de verschillende groeperingen benadrukken, wat een bedreiging kan vormen voor de verbondenheid in de samenleving. Om zich staande te houden richten mensen uit subculturen zich vaak extra op elkaar en gaan daar extra hechte

bindingen aan. Dit kan het uitsluitingsproces nog versterken. Een hogere etnische diversiteit in de woonomgeving gaat gepaard met een lagere sociale cohesie. Inwoners van wijken waar de diversiteit groot is, hebben minder onderling vertrouwen en hun formele en informele netwerken zijn zwakker. De Amerikaanse politicoloog Putnam noemde dit verschijnsel schildpadgedrag: mensen kruipen in hun schulp en sluiten zich af voor de buurtgenoten. De sterk toegenomen diversiteit in onze westerse samenleving zal op de korte termijn leiden tot een vermindering van sociale solidariteit en 'sociaal kapitaal'. Op de lange termijn zijn immigratie en diversiteit een zegen voor cultuur en economie. Daar moet echter wel aan gewerkt worden, volgens Putnam. Niet door anderen te maken zoals wij, maar door te zoeken naar een nieuwe vorm van samenleven. Tolerantie voor elkaar groeit door interactie op bijvoorbeeld het werk, binnen het onderwijs en tijdens de vrijetijdsbesteding. Hierbij moet echter wel de kanttekening geplaatst worden dat in buurten waar de etnische diversiteit groot is, het aantal mensen dat zich in een achterstandspositie bevindt ook groter is. Deze achterstandspositie kan een verklaring zijn voor de geringere sociale cohesie, net als de etnische diversiteit. Andere critici geven aan dat Putnam in zijn onderzoek geen rekening heeft gehouden met nieuwe vormen van samenwerken, zoals die via het internet kunnen ontstaan. In zijn ogen is het verenigingsleven een belangrijk middel om de sociale cohesie te versterken. In de volgende paragraaf gaan we kijken naar het belang van onder andere het verenigingsleven voor de sociale cohesie in de westerse samenlevingen.

3.4 Binding en het maatschappelijk middenveld

Het maatschappelijk middenveld kan gezien worden als een verzameling van *organisaties*, politieke partijen, pressiegroepen, kerken en verenigingen waarvan burgers lid kunnen worden en waarin ze hun meningen en belangen naar voren kunnen brengen. Het maatschappelijk middenveld vervult verschillende functies. Zo vormen deze organisaties de brug tussen de burger en de overheid. Zeker in de moderne westerse samenlevingen waar de staat steeds machtiger wordt en de democratie als gemeengoed wordt ervaren, is het belangrijk dat burgers hun ideeën kunnen blijven uiten. Dit maatschappelijk middenveld zorgt niet alleen voor een klankbord richting overheid, maar ook voor een plek waar burgers op terug kunnen vallen wanneer ze bij de overheid niet (meer) terecht kunnen. Maatschappelijke organisaties verbinden burgers met elkaar, zorgen voor onderling vertrouwen, samenwerking, solidariteit en andere houdingen die sociale samenhang en verbondenheid tussen burgers helpen bevorderen. Tevens kunnen ze bijdragen aan samenhang in de samenleving en aan politieke integratie. Samenhang moet overigens niet verward worden met harmonie. Maatschappelijke organisaties behartigen deelbelangen en vertegenwoordigen verschillende visies op het algemeen belang. Daarmee voeden ze de publieke controverses en politieke strijd die horen bij een democratische samenleving. Uit onderzoek van het Centraal Bureau voor de Statistiek naar de jaren 50 blijkt dat de helft van de Nederlanders destijds actief was in het verenigingsleven meestal gebaseerd

op de eigen levensbeschouwelijke grondslag (verzuilde samenleving). De bindingskracht van dit soort instellingen was groot. Binnen de eigen zuil kon je scholen, kerken, vakbonden, sportverenigingen, omroepen, kranten en allerlei andere clubs vinden. In Nederland is religie na de snelle ontzuiling en ontkerkelijking in de tweede helft van de twintigste eeuw vooral nog van belang in de private leefsfeer. Daarbij moet je dan denken aan rituelen rond biografische overgangen als geboorte en overlijden. Het huidige maatschappelijke middenveld ziet er nu dan ook heel anders uit. Nog steeds zijn Nederlanders massaal aangesloten bij verschillende *organisaties* in vergelijking met andere westerse landen. Dit wil echter niet zeggen dat mensen ook direct actief zijn voor die organisaties. Er is meer sprake van een indirecte 'gemedialiseerde' vorm van betrokkenheid van burgers bij maatschappelijke organisaties. Een voorbeeld is het niet meer als lid van een politieke partij op het partijcongres je mening geven maar via twitter of facebook. Een ander verschil is dat mensen nu zelf kiezen waar ze lid van worden en niet meer automatisch van de 'eigen' kerk en de daaraan gelieerde organisaties. Hier zie je de **individualisering** van de samenleving terug in de keuzevrijheid die mensen hebben. Doordat de huidige organisaties niet meer zoals vroeger exclusief zijn voor leden van een bepaalde zuil, staan ze open voor de hele samenleving en kunnen daarmee zorgen voor een grotere **sociale cohesie**. Niet langer wordt aan kinderen de eis gesteld dat ze katholiek moeten zijn voordat ze zich aanmelden bij een katholieke school en aan leraren dat ze katholiek moeten zijn als ze daar solliciteren.

3.5 Sociale integratie

In de sociologie wordt sociale integratie gezien als het hebben van sociale relaties, van institutionele bindingen en het participeren in de maatschappij. Sociale netwerken bieden de mogelijkheid tot het aangaan van sociale relaties die mensen helpen sociaal te integreren in de samenleving. Op de website van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap lees je dat sinds 2006 scholen worden gestimuleerd de sociale integratie van leerlingen te bevorderen. Blijkbaar vindt het ministerie dat de sociale relaties van leerlingen, en in sommige gevallen ook ouders, niet voldoende zijn om te zorgen voor een goede sociale integratie.

Welke ontwikkelingen van de afgelopen eeuwen hebben invloed gehad op de mate van sociale integratie? Is de sociale integratie in de moderne westerse samenleving verslechterd en voelen mensen zich hierdoor

minder verbonden met elkaar?

Tijdens het moderniseringsproces zijn nationale staten ontstaan en de nieuwe **politieke instituties** die de verhoudingen tussen staat en burgers reguleren, zijn van grote invloed geweest op de sociale integratie van verschillende bevolkingsgroepen. Begin 19e eeuw ontstond een redelijk homogene nationale **cultuur**, met een eenheidstaal, standaardtijd, voor iedereen geldende omgangsvormen en levensstijlen die varieerden naar beroep, opleiding en inkomen. Deze culturele homogenisering droeg ook bij aan de ontwikkeling van het natiebeseft. Men voelde zich steeds meer tot een specifiek land behoren. Nationale gevoelens werden in toenemende mate uitgedragen door middel van volksliederen, vlaggen, feestdagen, ceremonies, monumenten en andere symbolen van nationale eenheid. Verbeteringen van het wegensstelsel, ontwikkeling van het onderwijssysteem, invoering van een nationale dienstplicht

en het toekennen van politieke en sociale rechten aan de burgers, allemaal hebben ze bijgedragen aan het nationale wij-gevoel. De toekenning van politieke en sociale rechten aan alle burgers en de uitbouw van een nationaal onderwijssysteem zorgden ervoor dat integratie van voorheen kansarme groepen werd bevorderd en er een nationale cultuur en identiteit ontstond. Bovendien werden maatschappelijke tegenstellingen afgezwakt door de toename van sociale verzekeringen en voorzieningen en andere regelingen om de arbeiders te beschermen. De **institutionalisering** van de arbeidsverhoudingen, resulterend in een overlegeconomie, heeft hieraan overigens ook bijgedragen. Bij institutionalisering van arbeidsverhoudingen kun je denken aan het ontstaan van vakbonden en werkgeversorganisaties en alle overleggen en afspraken die tussen deze *organisaties* gemaakt worden. Deze overlegcultuur is ook terug te zien in het eigen gezin, waarin een verschuiving is waar te nemen van een *bevelshuishouding* naar een onderhandelingshuishouding. Hiervoor wordt ook wel het begrip *informalisering* van sociale relaties gebruikt: mensen gaan minder formeel met elkaar om binnen het gezin maar ook daarbuiten doordat de ongelijkheid minder is geworden. Daarmee is de afstand tussen mensen kleiner geworden. Op economisch vlak zijn *organisaties* internationaler gericht en mensen krijgen door technologische ontwikkelingen steeds meer de kans thuis te werken of op flexibele tijden aan de slag te gaan. Tegenstanders van de 24-uursecconomie vinden dit een vorm van doorgeschoten **individualisering** die sociale integratie kapot maakt omdat mensen niet meer toekomen aan het gezinsleven, vrijwilligerswerk,

verenigingsleven of sociale contacten. Naast deze negatieve geluiden zijn ook positievere geluiden te horen. Door de sterke groei van materiële zekerheid en de welvaart hoeven mensen zich minder bezig te houden met overleven en kunnen ze zich juist meer gaan richten op immateriële doelen, zoals vrije meningsuiting, inspraak en ook intieme relaties. De conclusie dat moderniseringsprocessen op gespannen voet staan met de aanwezigheid van hechte sociale relaties tussen mensen kan een voorbarige zijn. Mensen zijn nog steeds bereid iets voor elkaar te doen en er is een grote mate van betrokkenheid bij het maatschappelijk leven. Het flexibele werken kan er juist toe leiden dat mensen hun werkende leven geheel kunnen aanpassen aan het gezinsleven en andere zorgtaken. In politiek opzicht zie je dat de sociale integratie en armoedebestrijding een geïntegreerd onderdeel zijn geworden van de doelstellingen van de Europese Unie. De onderlinge afstemming van het nationale beleid van de lidstaten op het gebied van de sociale zekerheid en integratie is gebaseerd op een proces van uitwisseling en kennisoverdracht.

3.6 Terug naar de instapcasus

Aan het begin van dit hoofdstuk stelden we de vraag of mensen door het moderniseringsproces dichter bij elkaar zijn komen te staan of dat er juist grotere tegenstellingen en minder bindingen zijn. Daarbij keken we bij de instapcasus naar de invloed van de sociale media op ons dagelijks leven en de verbondenheid die wij met anderen voelen. Hebben de sociale media geholpen bij

het opbouwen van een betrouwbare groep mensen om je heen? Of zorgen de vele contacten en netwerken juist voor vervreemding? Het individualiseringsproces als aspect van het moderniseringsproces heeft ertoe geleid dat mensen zich vrijer voelen en het eigen leven meer en meer naar eigen inzicht invullen. Mensen willen hun persoonlijke onafhankelijkheid steeds verder uitbreiden en er ontstaat een levensgevoel waarbij mensen zichzelf steeds minder als deel van de groep zien.

Welke aspecten van individualisering zijn terug te zien in het gebruik van sociale media?

Door de sociale media is het voor mensen makkelijker geworden verder te kijken dan de eigen leefomgeving. Afhankelijk van ieders behoefte wordt geld gestort op de rekening van goede doelen of onderhoudt men contacten met vrienden in het buitenland. Deze contacten worden steeds makkelijker uitgebreid. Via de digitale schoolbank vind je met één druk op de knop je oude klasgenoten terug. Door de grote hoeveelheid aan mogelijkheden zijn mensen ook steeds vrijer geworden in de keuze van het onderhouden van contacten. Het prettige van de sociale media is dat je kiest wie je wel en niet toelaat op je eigen pagina en zo vorm je een eigen groep om je heen waar je zelf voor kiest. De mensen in je directe leefomgeving heb je niet meer nodig voor het verkrijgen van informatie, waardoor verzelfstandiging kan optreden. In de instapcasus heb je ook kunnen lezen dat bijvoorbeeld de paus waarschuwt voor deze vorm van vervreemding. Kijk eens rond in de pauze op school. Zitten leerlingen nog met elkaar te praten of zijn ze vooral

gefocusd op hun mobieltje om bijvoorbeeld hun facebook pagina bij te werken of een twitterberichtje te schrijven?

Insluitings- en uitsluitingsprocessen kunnen leiden tot tegenstellingen binnen de samenleving en een bedreiging vormen voor de sociale cohesie van de gehele samenleving, vooral wanneer de eigen groepsnormen op gespannen voet staan met dat wat in de samenleving als juist wordt gezien. Aangezien de sociale media zich met een enorme snelheid ontwikkelen, kun je al een indeling in de samenleving zien tussen mensen die wel en niet gebruik maken van de sociale media.

Regels rond het gebruik van deze sociale media zie je langzaam ontstaan. Een filmpje op YouTube delen met een naakte persoon erin? Dit wordt verwijderd. Vind je een opmerking van een van je vrienden erg leuk: een 'thumbs up' of 'ik vind dit leuk' opmerking wordt met een druk op de knop toegekend. Ook binnen het gebruik van de sociale media wordt steeds meer gereguleerd hoe je met elkaar omgaat.

Concluderend kun je zeggen dat het proces van individualisering zowel positieve als negatieve gevolgen heeft voor de verbondenheid tussen de mensen die gebruik maken van de sociale media. De sociale media kunnen door individuen ingezet worden voor eigen gebruik, waarbij eigenbelang een belangrijke rol kan spelen maar er kan ook uitsluiting van bepaalde groepen plaatsvinden. Daarnaast is er een scala aan voorbeelden te bedenken waaruit blijkt dat de nieuwe sociale media zorgen voor meer sociale cohesie en verbondenheid.

OPDRACHT 8

ONDERZOEKSVAAARDIGHEDEN

Het onderwerp is: verbondenheid door de sociale media.

vraag 1

Formuleer een beschrijvende vraag, een verklarende vraag en een vergelijkende vraag over “de verbondenheid door de sociale media”.

vraag 2

Formuleer een hypothese over het onderwerp en geef aan wat daarin de afhankelijke en onafhankelijke variabele is.

vraag 3

Schrijf een onderzoeksopzet voor het onderwerp, waarin je op zoek gaat naar een bewijs voor je hypothese. Benoem de variabelen. Beargumenteer waarom de door jou gekozen manier van onderzoek doen de beste is voor jou als onderzoeker.

vraag 4

Leg uit waarom betrouwbaarheid en validiteit bij een dergelijk onderzoek een belangrijke rol spelen.

Tekst 2

Onderzoeksbureau Multiscope heeft een onderzoek gedaan naar sociale media. Multiscope zegt op haar website het volgende over dit onderzoek (geraadpleegd 26-01-2012):

‘s-Hertogenbosch - 7 april 2010

Onderzoeksbureau Multiscope heeft met een grootschalig onlinemarktonderzoek onder 14.686 Nederlanders de kennis, houding en het gedrag rondom sociale media in kaart gebracht. Hieruit blijkt dat de gebruiksintensiteit van sociale media websites voorlopig nog achter blijft bij de hoge naamsbekendheid. Gemiddeld besteedt men zo'n 7 uur per maand aan sociale online netwerken.

Methodiek en verantwoording

De cijfers uit dit marktonderzoek zijn tot stand gekomen door een grootschalige peiling onder het Multiscopeonline consumentenpanel, waarbij in totaal 14.686 leden het onderzoek volledig hebben ingevuld. Het veldwerk is uitgevoerd in maart 2010. Het onderzoek is representatief voor de online populatie.

Over Multiscope

Multiscope is een toonaangevend online onderzoeksbureau. Het bedrijf voert landelijk representatief marktonderzoek uit via haar consumentenpanel (140.000+ leden), B2B panel (55.000+ leden) en een zevental gespecialiseerde doelgroepenpanels. Daarnaast ondersteunt Multiscope opdrachtgevers met software voor online marktonderzoek. Multiscope voert online marktonderzoek uit sinds 1996.

Vraag 5

Lees tekst 2. Wat wordt er bedoeld met de opmerking 'Het onderzoek is representatief voor de online populatie'?

Vraag 6

Met dit onderzoek worden uitspraken gedaan voor heel Nederland. Leg met behulp van het begrip representativiteit uit of je deze uitspraken terecht vindt.

Vraag 7

Is dit onderzoek betrouwbaar volgens jou? Leg je antwoord uit.

Vraag 8

Waar moet dit onderzoek aan hebben voldaan wil het valide zijn?

OPDRACHT 9

ARMOEDE IN NEDERLAND

Tekst 3

Geen biertje in huis, dus ben je alleen

ROTTERDAM - In een kleine winkel aan de Rotterdamse Oostkousdijk zijn alle kleren gratis. Op de planken staan pumps, in de kledingrekken hangen winterjassen en op de grond liggen leren tassen. Een groot deel van de collectie is voor kinderen bestemd. Alleen mensen met een doorverwijzing van hulpverleners als maatschappelijk werk mogen kleding halen bij deze kledingbank. De kleding is bestemd voor mensen die minder dan 175 euro per maand te besteden hebben, of 200 als het om een gezin gaat. En er komen veel gezinnen, zeggen de vrijwilligers van de stichting Kledingbank. Die mogen hier twee keer per jaar een nieuwe outfit uitzoeken.

Een op de tien kinderen groeit op in armoede. In de meeste gevallen gaat het om een tijdelijke situatie en worden de problemen niet doorgegeven aan de volgende generatie. Maar wie als kind arm is, heeft wel twee keer zoveel kans om als volwassene arm te zijn als iemand uit een regulier gezin.

Ellen Wevers (57) weet er alles van. Ze is vrijwilligster bij de kledingbank en is zelf opgegroeid met weinig geld. Met vijf broers en zussen woonde zij in Aalten, in de Achterhoek. Haar vader werkte in een papierfabriek en verdiende weinig. Haar moeder zat meestal overspannen in een tehuis. 'Andere kinderen deden leuke dingen, gingen naar pretparken, droegen mooie kleren. Wij konden dat niet.'

Na schooltijd moest Wevers het huis schoonmaken en voor de rest van het gezin zorgen. Ze droeg 'krijgertjes', afgedragen kleren van de buurvrouw.

'We hadden geen geld voor een ijsje of make-up. Vriendinnetjes had ik eigenlijk niet, want ik had geen geld om iets leuk te doen. Ik kwam haast de deur niet uit.'

Ellen Wevers wilde 'verschrikkelijk graag' advocaat worden. Ze moest haar ambities al jong bijstellen, alleen al de reiskosten voor de middelbare school met het vereiste hoger niveau waren te hoog. Uit de armoede komen, bleek niet moeilijk. Wevers was 17 toen ze uit huis ging en bij haar vriend introk. Hij had een goede baan en kon haar onderhouden. Bovendien vond ze ook zelf werk. Eerst als schoonmaakster, later kon ze zich bij een bloemenveilig omhoogwerken tot datatypiste. 'Heerlijk was het. We kochten een caravan en gingen naar een camping in Nederland. Dat was luxe, ik was nog nooit op vakantie geweest.'

Dat is zo'n dertig jaar geleden. Inmiddels is Wevers weer terug 'in de grote armoede'. Het roze vestje dat ze draagt, is afkomstig van de kledingbank. Toen ze van haar man scheidde, bleek hij grote schulden gemaakt te hebben. Wevers moest ze afbetalen, maar werd ernstig ziek. Nu krijgt ze al jaren een WAO-uitkering. Als ze haar moeder in de Achterhoek bezoekt, reist ze zonder kaartje in de trein. Net als vroeger. De schulden zijn afbetaald, maar het is nog steeds 'ellende'.

'Als je arm bent, ben je alleen', zegt Ellen Wevers. 'Toen ik geld had, had ik vrienden bij de vleet. Sinds ik in de WAO zit, zie ik niemand meer. Ze zeiden: we kunnen niet bij je eten en je hebt ook geen potjes bier in huis.'

Toch was het geldgebrek niet erfelijk. Wevers' enige dochter heeft het nooit meegemaakt. 'Ze is opgegroeid in weelde', zegt Wevers. 'Alles wat ik nooit heb gehad, heeft zij gekregen. Was er een nieuwe televisie, een brommer of een stereo-installatie te koop, dan kreeg ze die. Ze kreeg alles nieuw en had kasten vol kleren. Nu heb ik er spijt van.'

Vraag 1

Lees tekst 3. Leg uit hoe individualisering en veranderingen in bindingen tussen mensen oorzaken kunnen zijn van de toename van armoede, zoals beschreven in tekst 3.

Vraag 2

Hoe spelen veranderingen van sociale netwerken een rol bij het ontstaan van het vraagstuk van eenzaamheid onder de 'nieuwe' armen?

Vraag 3

Welke groepen of organisaties in de samenleving zijn betrokken bij het armoedevraagstuk zoals verwoord in dit artikel en hoe dragen zij bij tot een oplossing?

Vraag 4

Welke sociale bestaansvoorwaarden ontbreken bij de hoofdpersoon in dit artikel?

Vraag 5

Welk voorbeeld van een 'maatschappelijk middenveld' herken je in deze tekst? Leg uit waarom dit een 'maatschappelijk middenveld' is.

Vraag 6

Het 'maatschappelijke middenveld' vervult drie verschillende functies die bijdragen aan de binding in de samenleving. Noem de drie functies.

OPDRACHT 10

INSTITUTIONALISERING

Bekijk de uitleg van het begrip institutionalisering door Pieter Leroy. Hij is socioloog en hoogleraar milieubeleid aan de universiteit van Nijmegen: http://www.youtube.com/watch?v=PRFurgagG1o&feature=autoplay&list=PLD6577C88DD98F576&lf=plpp_play_all&playnext=1

Vraag 1

Wat is institutionalisering volgens Pieter Leroy?

Vraag 2

Geef een voorbeeld van een sociale institutie. Noem drie kenmerken van sociale instituties die van toepassing zijn op genoemd voorbeeld.

Vraag 3

Waar zorgen instituties voor?

Vraag 4

Wat betekenen instituties volgens functionalisten voor de bindingen in een samenleving?

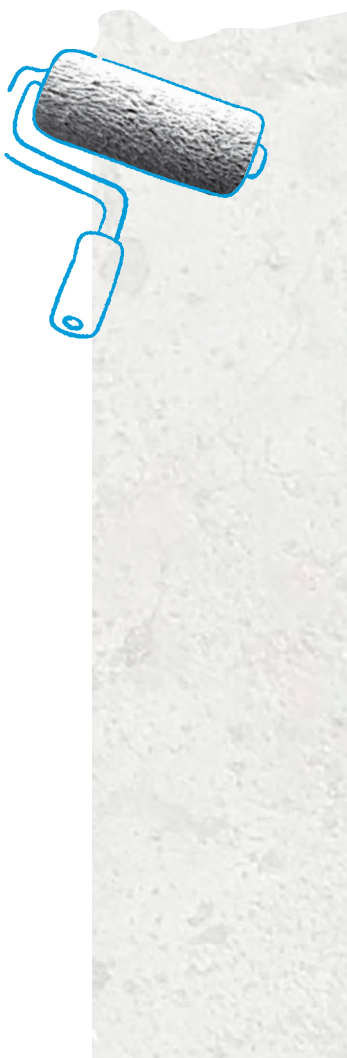
Vraag 5

Wat is het effect van individualisering op sociale instituties?

OPDRACHT 11

TABOEWOORDEN

De vijf begrippen uit de eerste kolom worden uitgelegd aan klasgenoten. De opdracht is om dat zo te doen dat je niet de woorden die achter het begrip staan daarbij gebruikt. Dat zijn 'taboewoorden'. De docent geeft per tweetal aan welke begrip uitgelegd moet worden. Oefen een keer in de tweetallen.

Begrippen	Taboewoorden
individualisering	vrij, eigen inzicht, verbondenheid, ontwikkeling, zelfstandig, rationeel
institutionalisering	regels, interactie, ordelijk, gedragspatroon, relaties, gewoonte, systeem
sociaal netwerk	binding/verbondenheid, sociale cohesie, deelname, verzameling, relaties, groep
informatisering	gegevensverwerkende apparatuur, informatie, computer, internet, sociaal netwerk, contact
maatschappelijk middenveld	organisaties, verenigingen, functies, samenwerking, mening, verzameling

Hoofdstuk 4

VERANDERINGEN IN DE VORMING VAN MENSEN

In dit hoofdstuk gaan we naar modernisering kijken vanuit het hoofdconcept vorming. De centrale vraag luidt: zijn mensen door het moderniseringsproces mentaal vrijer geworden? Ogenscheinlijk wel omdat we een stuk vrijer geworden zijn om onze eigen keuzes te maken, maar de vraag is of dit schijn is. Met behulp van de kernconcepten socialisatie en identiteit gaan we maatschappelijke verschijnselen, problemen en dilemma's van het moderniseringsproces analyseren. Het moderniseringsproces heeft immers ook gevolgen voor de 'binnenkant' van de samenleving, omdat dat proces doorwerkt in de mentaliteit van de mensen.

4.1 Instapcasus: schoonheid

Uiterlijke schoonheid neemt een belangrijke plaats in in het huidige maatschappelijke en persoonlijk leven: reclameposters in bushokjes, tv-programma's als America's

Next Top Model en veel winkels die cosmetica-producten verkopen. Sportscholen rijzen de pan uit, evenals particuliere ziekenhuizen die cosmetische chirurgie toepassen. De vraag is of al die belangstelling voor uiterlijke schoonheid een eigen vrije keuze is en mensen gelukkiger maakt. Veel mensen ervaren de continue strijd om er 'jong en gezond' uit te zien als een onmogelijk gevecht dat niet gewonnen kan worden. Zij maken zich zorgen over hun uiterlijk. Zelfs jongeren kunnen aan deze stress ten onder gaan als ze doorslaan in het dwangmatig omgaan met het eigen lichaam, met bewegen en met eten. Denk bijvoorbeeld aan de ziekte anorexia nervosa. Anderen zijn echter heel tevreden met hun lichaam, omdat ze er veel geld, tijd en energie insteken. Honderden miljoenen euro's aan antirimpel crèmes, die voor bijwerkingen kunnen zorgen en volgens wetenschappelijk onderzoek niet helpen geven mensen uit vanuit het idee dat ze veroudering tegengaan.

Met behulp van enkele kernconcepten proberen we in paragraaf 4.4 inzicht te krijgen in de oorzaken en gevolgen van het grote belang dat in onze moderne samenleving gehecht wordt aan uiterlijke schoonheid.

4.2 Hoe ziet het socialisatieproces eruit in de moderne samenleving?

Het **socialisatieproces** is door modernisering sterk veranderd. Om te zien waarin dit proces veranderd is, kijken we terug op socialisatie in de traditionele samenleving.

4.2.1 Terugblik op het socialisatieproces in de traditionele samenleving

In een traditionele samenleving konden mensen hun driften en natuurlijke neigingen (agressie, liefde, angst) de vrije loop laten. Je toonde geen onbeschaafd gedrag als je boerde of windde aan tafel, je seksuele gevoelens in het openbaar toonde of met een tegenstander op de vuist ging die jou iets zou hebben misdaan. Woede-uitbarstingen werden geaccepteerd. Hoe komt het dat de driftbeheersing toen beperkt was? Sociale verschillen waren gebaseerd op afkomst, dus hoefden mensen niet bang te zijn voor hun sociale positie als ze onbeschaafd gedrag vertoonden. De maatschappelijke arbeidsdeling was zeer beperkt, waardoor mensen alleen afhankelijk waren van een beperkt aantal mensen in het dorp die ze goed kenden.

Ze hoefden dus geen rekening te houden met vele onbekende mensen. Er was ook geen overheid die ingreep, zodat edelen en boeren onbelemmerd gehoor konden geven aan hun opwallingen en impulsen. Ook in de opvoeding waren lichamelijke straffen heel gewoon als kinderen niet luisterden. Kenmerkend voor de socialisatie was verder dat de opvoeder duidelijk aanwezig was, maar dat zijn zicht op de kinderen beperkt was. De autoriteit van de opvoeder was gebonden aan een bepaald persoon, de vader of de leraar op school, maar aangezien de opvoeding en scholing (bij hogere sociale groepen) minder geordend verliep, wisten ze niet precies hoe de kinderen zich daadwerkelijk gedroegen. Er waren relatief weinig affectieve gevoelens. Men hield bij de opvoeding weinig rekening met de 'tere kinderziel'. Het onderscheid tussen privésfeer en publieke sfeer was niet groot, vandaar dat men spreekt van open gezinnen. Zowel thuis als op straat kon men hetzelfde 'ongeciviliseerde gedrag' vertonen. De kinderen werden al heel snel als kleine volwassenen beschouwd. Er was voor hen geen langdurige schoolperiode, maar ze gingen snel aan het werk en trouwden soms op hele jonge leeftijd. In de overgang naar modernisering zie je, dat een maatschappelijke bovenlaag zich meer beheerst ging gedragen.

4.2.2 Socialisatieproces in de moderne samenleving

Geen onmiddellijke driftbevrediging maar uitstel ervan

Sociologen spreken van een *civilisatieproces*, dat wil zeggen dat mensen hun driften steeds meer onder controle houden, omdat ze rekening willen houden met de ander en hem niet willen storen. Deze driftbeheersing wordt belangrijk om hiermee de eigen sociale positie te onderscheiden van die van de ander. Doordat de sociale netwerken uitgebreider worden, worden mensen in het socialisatieproces steeds meer gedisciplineerd en genormaliseerd door anonieme sociale controlemechanismen. De wens tot beheerst gedrag kwam aanvankelijk door dwang van de ander, maar in de loop van de eeuwen werd het gevraagde gedrag niet alleen steeds verfijnder, maar mensen gingen zich ook uit zichzelf beheerst gedragen.

Van bevelshuishouding naar onderhandelingshuishouding

Vanaf de tweede helft van de 20e eeuw krijgt het socialisatieproces een nieuwe wending. Vooral jonge mensen uit allerlei lagen van de bevolking verzetten zich tegen de in hun ogen onderdrukkende socialisatie. Het was een protest tegen te sterk opgelegde driftbeheersing op alle gebieden, van 'netjes je kort geknipte haren kammen' tot en met 'geslachtsgemeenschap alleen in het huwelijk om kinderen te krijgen'. Bovendien vond men de opvoedingsstijl veel te autoritair. Het doel van de opvoeder moest niet meer gericht zijn op groepsbinding rond kerk, zuil of klasse, maar op de zelfontplooiing van ieder individueel kind dat eigen keuzes kon maken en zijn eigen

individuele autonome persoonlijkheid of identiteit kon ontplooiën. De autoritaire opvoedingsstijl van de *'bevelshuishouding'* veranderde vrij snel in een *'onderhandelingshuishouding'* met overleg tussen ouders en kinderen, docenten en leerlingen en trainer en pupil. In plaats van strikte orders geven en opvolgen, gingen mensen hun gedragingen op een soepele manier op elkaar afstemmen en rekening met elkaar houden. In de thuis- en school opvoeding werd een kritische houding juist expliciet aangeleerd. De autoriteit van de opvoeder verdween; zij ontleenden geen **gezag** meer aan het feit dat ze een bepaalde positie vertegenwoordigden, zoals vader in het gezin, de leraar op school of de trainer van de voetbalclub. Het gezag moest worden verdiend door te laten zien dat ze bekwaam, integer en betrokken zijn en ze moesten hun gedrag kunnen motiveren. De omgangscodes binnen allerlei sociale verbanden werden ook flexibeler en vrijer. Mensen laten vandaag aan de dag eerder hun emoties zien, zowel privé als in het openbaar op tv. Taboes, waaronder die over seksualiteit worden doorbroken.

Dat de individuele **identiteit** op de voorgrond komt te staan is ook zichtbaar in het functioneren van het gezin. Het gezin wordt kleiner. De gehuwde vrouw eist ook een eigen leven buiten het gezin door (parttime) te werken,

terwijl de man veelal fulltime werkt ('anderhalfverdienersmodel'). Vrouwen blijven echter nog steeds ondervertegenwoordigd in de maatschappelijke top. De vorming van een gezin verloopt trager; na meerdere tijdelijke relaties, besluit men op relatief late leeftijd te trouwen en kinderen te krijgen. Het gezin wordt meer geïndividualiseerd en wellicht alleen opengesteld voor zelfgekozen goede vrienden. Vader, moeder en de kinderen kiezen onafhankelijk van elkaar zelf hun eigen vrienden uit en leven meer ieder hun eigen leven.

Menselijk handelen instrumenteel en strategisch

Het **socialisatie**proces in de huidige moderne samenleving is rationeler geworden. Ouders, leerkrachten, massamedia en andere socialisatoren handelen welbewust om de juiste middelen in te zetten om het gestelde doel te bereiken. Ouders en overheid willen al het mogelijke doen om alles uit de kinderen te halen. In de individualistische prestatie maatschappij is het belangrijk dat jongeren leren hun directe behoeftenbevrediging uit te stellen. 'Als je liever gaat stappen dan huiswerk maken, zijn je maatschappelijke kansen op termijn een stuk kleiner', aldus een rationeel denkende ouder. Individuele belangen,

maar ook waarde gerelateerde doelen moeten in deze moderne samenleving op een rationele wijze bereikt worden. Dat maakt dat men op een instrumentele en strategische manier kinderen opvoedt en schoolt. Denk bijvoorbeeld aan lesprogramma's op maat, het opbrengstgericht werken op school, de extra aandacht voor achterstandskinderen en zorgkinderen.

4.3 Hoe ziet de identiteit eruit in de moderne samenleving?

4.3.1 Band tussen persoonlijke en collectieve identiteit vermindert

Als je iemand voor het eerst ontmoet, dan noem je als eerste je voornaam. Je zegt niet 'hallo, ik ben een vwo-leerling', of 'goede-middag, ik kom uit het geslacht van de Groot' of 'rooms-katholiek van geloof en u?' Dat lijkt heel logisch, maar in onze moderne tijd valt de persoonlijke identiteit minder samen met allerlei collectieve identiteiten als nationale bewustzijn, klassenbewustzijn en beroepsgroep. Honderd jaar terug was de band tussen iemands persoonlijke identiteit en de collectiviteiten waarvan hij lid was heel direct en duidelijk. In deze samenleving vormden je grootfamilie (alle bloedverwanten), het dorp waar je woonde, de godsdienst die je beleed en de stand waartoe je behoorde de kern van iemands identiteit. Deze collectiviteiten bepaalden je zelfbeeld en eigenwaarde en het beeld dat anderen van je hadden. Het lidmaatschap van deze groepen was belangrijker dan de persoonlijke eigenschappen. De individuele

wensen waren ondergeschikt aan die van de groep.

De collectieve identiteiten werden echter grootschaliger. Ten eerste was het beroep dat men uitoefende van groot belang voor de persoonlijke identiteit. Werk was niet slechts een noodzakelijk middel om in leven te blijven, maar de gevolgde scholing en het beroep lieten zien wat je capaciteiten waren. Burgerlijke waarden, zoals hard werken, sparen, gezond leven, voor elkaar verantwoordelijk zijn, flink en netjes zijn, komen centraal te staan. De sociale klasse waartoe je behoorde op grond van het beroep dat je deed, was ook heel belangrijk voor je persoonlijke identiteit. Je vrienden zocht je bij mensen met een vergelijkbaar opleidingsniveau, omdat je jezelf in deze mensen herkende.

De afgelopen decennia zijn deze collectieve identiteiten echter steeds meer ingeruild voor een meer individuele identiteit, al lopen honderduizenden Nederlanders soms in het oranje op straat als een voetballer een belangrijk doelpunt heeft gescoord. Door de voortschrijding van de wetenschap, techniek en welvaart hebben mensen het idee dat ze hun eigen leven geheel naar hun hand kunnen zetten. De ontzuiling heeft mensen losgemaakt uit vaste leef- en denkkaders; ideologisch vastgelegde denk- gedragspatronen zijn verdwenen. Er is geen eenduidige maatschappelijke elite meer die aangeeft hoe mensen zich moeten gedragen en men laat zich dat bovendien ook niet meer voorschrijven. Er zijn minder algemeen erkende waarden en normen. De samenleving is minder hiërarchisch geworden, waardoor mensen minder vaststaand formeel gedrag vertonen.

De persoonlijke identiteit is geen verlengstuk meer van een collectieve identiteit, maar het product van individuele zingevings- en keuzeprocessen. Door deze **individualisering** nemen ook de **globalisering**, de diversiteit of pluriformiteit aan gedragsalternatieven toe. Denk bijvoorbeeld aan de invloed van gemaakte vakantie-reizen, de komst van migranten en de vele media. Mensen voelen zich aangetrokken tot anderen met een vergelijkbaar leefpatroon dat zichtbaar wordt in een bepaalde levensstijl. Moderne mensen 'knutselen' uit de vele beschikbare overtuigingen, levensvormen en gedragspatronen een eigen levensstijl. Dit wordt 'bricolage' genoemd. De moderne mens is 'other-directed' geworden, dat wil zeggen dat hij een radar heeft ontwikkeld, waarbij hij zich constant bewust en onbewust afvraagt hoe hij bij anderen overkomt. Hij wil een bepaalde boodschap over zichzelf uitdragen, om te laten zien wie hij is en tot welke zelfgekozen groep(en) hij behoort, want dat ligt immers niet meer vast. Ook al is er sprake van *rationalisering* van de samenleving, de moderne mens blijft worstelen met zingevingsvragen als 'waarom ben ik hier op deze wereld', 'wat is de zin van lijden' en 'waar ga ik naar toe als ik dood ben'? Voor veel mensen gaat het bij religie alleen nog om zingevingsvragen. Hierin zie je ook het individualiseringsproces; mensen creëren hun eigen godsbeeld, hun eigen rituelen en maatschappijopvattingen op basis van hun eigen interpretatie van de Bijbel, Koran of Tora. Het individualiseringsproces zie je ook terug in de wijze waarop mensen zich organiseren om samen met zingevingsvragen bezig te zijn. Vaak is dat veel informeler, kleinschaliger en vrijblijvender.

De toename van de vrijheid beperkt zich niet tot de sociale omgeving. Door de opkomst van de wetenschap en de daaruit voortvloeiende technologische vernieuwingen is ook de afhankelijkheid van de natuurlijke omgeving in de moderne samenleving minder en abstracter geworden. De houding tegenover de natuur wordt niet meer bepaald door een gevoel van verbondenheid met zowel de dode als levende natuur, maar door een gedistantieerde houding vanuit het oogpunt welk nut de natuur kan opbrengen.

4.3.2 Verzakelijking van relaties door marktdenken

Door de opkomst van het marktdenken zijn de relaties tussen mensen meer verzakelijkt. Als burger, werknemer of werkgever en zelfs bij intieme vriendschapsrelaties vragen mensen zich af welk voordeel de relatie met de ander biedt. 'Wat koop ik ervoor' is een uitspraak die typerend is. Migrantenvrouwen worden nieuwe Nederlandse worden, maar dan moet het wel een meerwaarde opleveren in economische zin. Werknemers hebben geen intrinsieke band meer met hun werkgever of hun baan, zodat na een paar jaar dienstverband al weer een nieuwe uitdaging op een andere werkplek wacht. Nog geen 25 jaar geleden was het heel gebruikelijk dat mensen hun hele leven bij dezelfde baas werkten. Zelfs vriendschappen veranderen. In het huwelijk vragen man en vrouw zich af wat de relatie voor hen nog betekent. In de grote steden in Nederland eindigt een op de twee huwelijken in een scheiding. Het rationeel doelbewust handelen is kenmerkend voor de moderne

mens die voor- en tegenargumenten afweegt voordat hij een zakelijke beslissing neemt. De moderne mens wil maatschappelijk slagen in het leven en dat is afhankelijk van de individuele keus die hij maakt. 'Als je zeker bent van jezelf kun je de onzekere, vaak harde wereld aan', zeggen jongeren. Het geloof in collectief handelen om de maatschappij te verbeteren of de overtuiging, dat mensen slachtoffer kunnen zijn van maatschappelijke verhoudingen, is sterk verminderd.

4.3.3 Discussie: zijn we vrijer geworden?

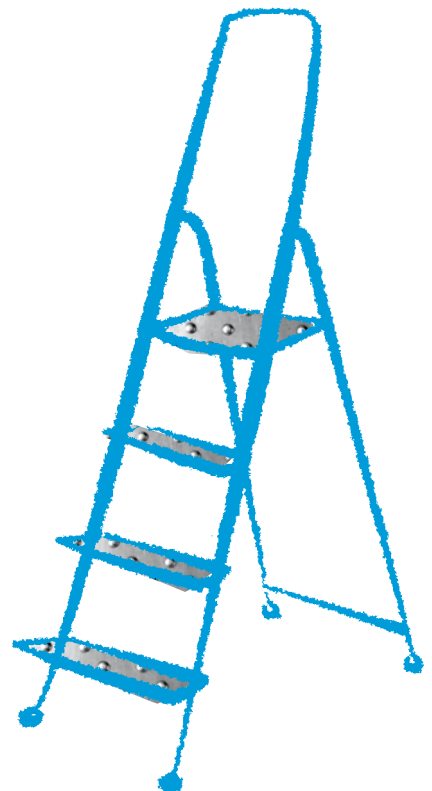
De moderne mens wil en denkt vrij te zijn om eigen keuzes te maken, ook al wordt hij gevormd door **socialisatie**processen en bepaald door maatschappelijke structuren. Het is de vraag wat de persoonlijke- en maatschappelijke gevolgen zijn van de hedendaagse moderne **identiteit**. Er wordt vaak een onderscheid gemaakt tussen 'positieve vrijheid' en 'negatieve vrijheid'. Negatieve vrijheid wil zeggen dat mensen niet door een hogere macht beperkt worden om te doen en te zeggen wat men wil. Positieve vrijheid wil zeggen dat mensen ook daadwerkelijk gebruik (kunnen) maken van die vrijheid. Ondanks dat uit onderzoek blijkt dat door de toename van de individuele vrijheid het geluksgevoel is toegenomen, kunnen er bij de verandering van de vorming van de identiteit in de moderne samenleving toch kanttekeningen worden geplaatst.

1. Is het moderne individu wel zo autonoom als hij zegt te zijn?
2. De moderne flexibele persoonlijke identiteit bestaat uit meerdere situatie

gebonden deelidentiteiten, waardoor deze minder solide is dan in vroegere collectivistische samenlevingen.

Maakt deze fragmentatie de persoonlijke identiteit gespleten en instabiel?

3. Er is sprake van een (schijnbare) bevrijding van de afhankelijkheid van de natuur. Worden mensen niet afhankelijk van de technologie en de professionals die haar beheersen?
4. Er wordt een grote mate van zelfsturing verlangd in een moderne samenleving. Zijn mensen uit de sociaal- cultureel zwakkere milieus daartoe in staat?

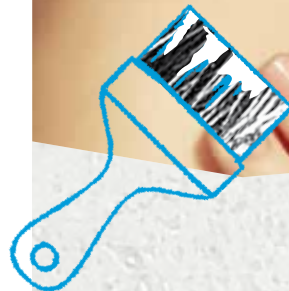
Je zou drie opvattingen kunnen onderscheiden die elk een antwoord geven op boven gestelde vragen:

1. Optimistische kijk/ cultuuroptimist

Mensen zijn gedurende het moderniseringsproces veel vrijer geworden, omdat de gelijkheid tussen de mensen is toegenomen, de *sociale controle* minder is geworden en mensen minder afhankelijk zijn van de natuur door een snelle technologische ontwikkeling. Het rationaliseringsproces heeft de welvaart en het welzijn vergroot. Als mensen zich autonoom voelen om zelf keuzes te maken, is dat de belangrijkste geluksfactor. Jongeren hebben thuis en op school geleerd om hun eigen identiteit zelf vorm te geven. Er is sprake van pluralisering van waarden, waardoor er allerlei subculturen ontstaan waaruit jongeren kunnen kiezen. De zoektocht naar de eigen identiteit is wel lastig, maar niet vrijblijvend en hoogst reflectief, omdat men nagaat en beredeneert wat in de gegeven situatie het beste is. De moderne mens is niet a-moreel, maar zoekt samen met anderen naar menswaardige antwoorden. De moderne mens handelt strategisch om zijn doelen te bereiken en dit veronderstelt dat de keuzes rationeel zijn en de driftbeheersing aanwezig is.

2. Pessimistische kijk/ cultuurpessimist

De autonomie van het gezin wordt beperkt doordat een anonieme overheid 'achter de voordeur' kijkt en de commerciële media en het bedrijfsleven de jeugd als consument verleiden en irrationele behoeften van mensen aanwakkeren. Mensen zijn heel vatbaar en onzeker geworden, omdat zij een moreel kompas missen. In het *onderhandelingshuishouden* socialiseren kinderen tot

identiteitloze karakters, die geen confrontatie met hun ouders en leerkrachten hebben. Kinderen zoeken de zin van hun bestaan louter in zichzelf en bekommeren zich nauwelijks om de ander. Een extreme individualisering veroorzaakt narcistische persoonlijkheden, mensen die volledig in beslag worden genomen door zichzelf en geen gezag meer accepteren. Men is overgevoelig voor persoonlijke krenkingen die hun aangedaan worden. De mens heeft zich ogenschijnlijk bevrijd, maar weet niet wat hij met die vrijheid aan moet. Zijn waarde

is zijn marktwaarde als producent en later als consument en niet wie hij als mens is, waardoor hij persoonlijk vervreemd raakt. Aangezien hij angst heeft voor de verkregen vrijheid, conformeert hij zich aan de druk van anderen om goedkeuring te krijgen van zelfgekozen collectiviteiten (stijlgroepen/vriendengroepen). Kortom, de metafoor van de 'gouden kooi' is op zijn plaats: veel luxe, maar slechts een schijnvrijheid. De overheid moet regulerend optreden om mensen te beschermen tegen de kwade gevolgen van het moderniseringsproces.

3. Deels optimistisch, deels pessimistische kijk

Het individu heeft een grotere persoonlijke vrijheid gekregen. Maar deze nieuwe vrijheid maakt naast de jongeren ook opvoeders onzeker, omdat de vaste kaders zijn weggevallen. Mensen moeten een persoonlijkheidsstructuur hebben, waarin ze leren om emotie en verstand in een goede balans te hebben. Er worden hoge eisen gesteld aan opvoeder en kind wat betreft een goede zelfsturing. De moderne mens wordt steeds meer gedwongen elke keer weer nieuwe keuzes te maken. Een gedwongen vrijheid die lastig kan zijn.

Psychische problemen kunnen ontstaan door de vele keuzemogelijkheden ('keuze-stress') en de nadruk op 'authenticiteit' en 'eigenwaarde' die als drukkend kan worden ervaren. Vooral jongeren in een zwakke maatschappelijke positie die minder affectief, sociaal en cultureel kapitaal ('persoonlijkheidskapitaal') hebben meegereggen, zijn kwetsbaar. Het ontbreekt hen aan vaardigheden om zichzelf in toom te houden. Zij ontwikkelen grote, maar onzekere ego's en voelen zich snel aangevallen of te kort gedaan. Ook zie je dat deze jongeren moeilijk weerstand kunnen bieden aan de druk van de commercie om te 'kopen en te genieten'. Lager opgeleiden lijken bovendien pessimistischer dan hoger opgeleiden over de samenleving, omdat hun feitelijke autonomie en keuzevrijheid beperkter zijn. Doordat zij minder doelen hebben kunnen bereiken en minder succeservaringen hebben gehad, hebben zij als het ware geleerd passiever te zijn; het heeft toch geen zin grip op je eigen leven te hebben en initiatief te nemen om je eigen leven vorm te geven. De identiteit van veel jonge mensen krijgt te veel egoïstische trekken. Dit is terug te

zien in de opvoeding en het onderwijs. Het belangrijkste doel lijkt te zijn dat kinderen zich 'evenwichtig ontwikkelen, veilig en gelukkig voelen'. Hun welbevinden is de norm geworden en veel minder de inhoudelijke opvoedingsdoelen, zoals de waarden: wederzijds vertrouwen, verdraagzaamheid of gelijkwaardigheid van mensen.

4.4 Terug naar de instapcasus

Hoe komt het dat er in onze moderne samenleving zoveel belang gehecht wordt aan uiterlijke schoonheid en wat zijn de gevolgen?

Er is een paradoxale situatie ontstaan: historisch gezien hebben mensen een steeds mooier uiterlijk gekregen, maar toch zijn ze steeds ontevredener met hun uiterlijk.

Hoe mensen er uitzien, heeft blijkbaar maar weinig invloed op hun oordeel over het eigen uiterlijk. Het **moderniserings**-proces kan deze schijnbare tegenstelling verklaren. In een traditionele samenleving hoefde men zich niet mooier voor te doen dan men was, omdat de uiterlijke schoonheid geen belangrijk onderdeel was van iemands identiteit. Mensen hoefden hun gedrag en dus ook hun lichaam niet te beheersen.

En als men het al zou willen, dan waren de kennis en de techniek nog niet zo ver, dat de natuur een handje geholpen kon worden. Mensen konden ook niet allerlei mooie plaatjes van onbekende sterren zien. Als jonge meisjes zich wilden opmaken, dan werden de mogelijkheden in een *bevelshuishouding* beperkt tot wat de ouders hiervan vonden.

Gedurende het moderniseringsproces komt de rationeel handelende mens centraal

te staan. Niet alleen de socialisator, maar ook degene die gesocialiseerd wordt gaat doel-rationeel handelen. Media, schoonheidsindustrie en professionals presenteren een gefotoshopt beeld van de werkelijkheid. Met het inzetten van hoogwaardige computer- en reclametechnieken wordt veel geld verdiend door de schoonheidslat steeds hoger te leggen. Het rationele markt- en winstgericht werken socialiseert mensen van jongs af aan op een meer anonieme manier. De orthodontist hoeft geen reclame meer te maken bij brugklassers; je gaat er gewoon naar toe, omdat iedereen rechte tanden heeft.

De moderne mens is ook zelf heel gevoelig geworden voor uiterlijke schoonheid als onderdeel van zijn individuele **identiteit**. Schoonheid is een eigen individuele keus die steeds belangrijker wordt, omdat mensen veel meer losse contacten hebben met relatief onbekenden; de eerste indruk is essentieel. De secularisering heeft ook bijgedragen aan het grotere belang van uiterlijke schoonheid. Het christendom hecht veel betekenis aan de 'binnenkant' van de mens en door het wegvallen van het geloof zoeken mensen ook naar nieuwe zingeving om hun identiteit vorm te geven. Moderne leefstijlgroepen zijn erg gevoelig en gefascineerd door de nieuwste trends op het gebied van schoonheid, zeker als er door een overvloed aan welvaart en vrije tijd veel te consumeren valt en mensen zich niet druk hoeven maken over de eerste levensbehoeften.

Optimisten en pessimisten verschillen van mening over de vraag of de focus op uiterlijke schoonheid bevrijdend of juist onderdrukkend is. Volgens pessimisten bestaat het gevaar dat de moderne mens

van zichzelf vervreemdt.

Optimisten benadrukken dat de moderne rationele mens heel goed in staat is zijn eigen keuzes te maken, die hem gelukkiger maken en dat de schoonheidsindustrie alleen maar kan floreren als er een *markt* voor is. Zelfbewuste en autonome media-gebruikers zijn niet zo eenvoudig te beïnvloeden. Fictie en werkelijkheid kunnen door mensen goed onderscheiden worden. Psychische problemen door een minder mooi uiterlijk is vooral een individueel probleem.

De groep die tussen de pessimisten en optimisten in zit benadrukt de zwakke maatschappelijke positie van vrouwen en lager opgeleiden. Deze laatste groep zou kwetsbaar zijn, omdat voor deze groep het uiterlijk nog belangrijker is voor hun identiteit. Er valt immers geen status te ontfemen aan hun opleidingsniveau; ze maken veel gebruik van commerciële media en hebben mogelijk onvoldoende geleerd om zelf kritische keuzes te maken.

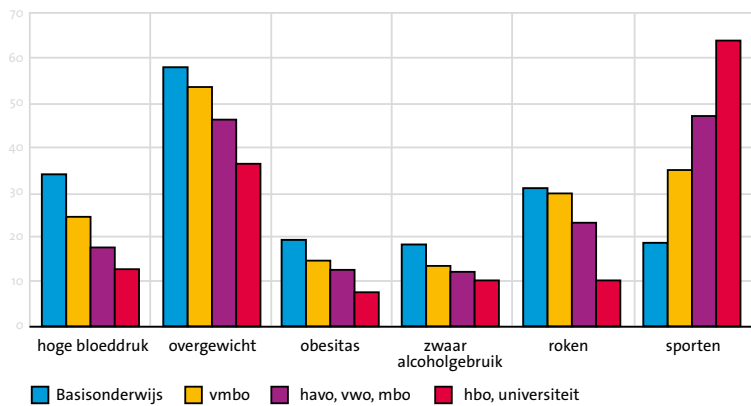

OPDRACHT 12

GEZONDHEID EN OPLEIDINGSNIVEAU

Figuur 7.10
Determinanten van gezondheid naar opleidingsniveau, 2009 (in procenten)

Bron: cbs (pols)

Sociale kaart van Nederland (2011) SP, pag. 172 Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, 2011

Vraag 1

Formuleer twee conclusies die te trekken zijn uit de gegevens van bovenstaande figuur.

Vraag 2

Verklaar met behulp van de kernconcepten socialisatie en sociale ongelijkheid de conclusies uit vraag 1.

Vraag 3

In de moderne samenleving is het socialisatieproces rationeler geworden. Leg dat uit aan de hand van twee determinanten van gezondheid.

OPDRACHT 13

VRIJHEID MOET JE WEL LEREN

Vraag 1

In deze tekst komen de vier hoofdconcepten terug. Beschrijf waar je in de tekst ieder hoofdconcept herkent.

Vraag 2

Welke oorzaak-gevolg relatie is er volgens de brieveschrijver te leggen tussen vorming en verhouding in het moderne onderwijs en in de moderne samenleving?

Vraag 3

De schrijver houdt een betoog dat je "Vrijheid moet leren". Ben je het met zijn betoog eens of oneens? Gebruik je in je argumentatie de kernconcepten individualisering en sociale ongelijkheid.

De samenleving moderniseerde. Kennis verouderde snel, er waren hoogopgeleide werknemers nodig, die flexibel inzetbaar waren en zelfstandig konden opereren. Door de onderwijsvernieuwingen in het voortgezet onderwijs van het studiehuis aan het einde van de 20e eeuw moesten leerlingen niet alleen leren om veel meer zelfstandig te werken, maar moesten zij ook geleerd worden om zelfverantwoordelijk te leren, dat wil zeggen de planning van je eigen studie regelen. Geen autoritaire docent meer voor de klas die precies vertelde wat de kinderen moesten leren, maar de leerling moest het zelf maar uitzoeken. Vooral kinderen uit ouderlijke milieus met weinig onderwijs zijn het slachtoffer van deze onderwijsvernieuwing. Zij krijgen thuis een meer autoritaire opvoeding (= bevelshuishouding) en de intellectuele socialisatie (= belang van school inzien, plezier van lezen bijbrengen, leren concentreren, je eigen prestaties kritisch bekijken e.d.) is beperkt. Kinderen met hoogopgeleide ouders treffen op school een vergelijkbaar didactisch- pedagogisch klimaat aan met een meer autoritatieve benadering (= onderhandelingshuishouding). Het ene kind presteert vervolgens beter dan het andere. De slecht presterende kinderen zoeken hun identiteit vervolgens bij hun peergroep of eigen levensstijlgroep op straat met risicovol gedrag (= straatcultuur), waar ze immers wel gewaardeerd worden en voor de goed presterende leerlingen zijn de schoolcultuur en peergroeps met niet- risicovolle gedragingen belangrijk voor hun identiteit. Spanningen in het gezin en op school zijn tussen een VMBO en een gymnasium leerling vervolgens ongelijk verdeeld. De vicieuze cirkel is rond. Vind je het gek, dat de universiteit vooral bezocht wordt door kinderen van dokters, advocaten, leraren en ingenieurs?

Bron: Ingezonden brief uit 12- 5- 2011 van docent van Haaren in de schoolkrant van het Minkema College in Woerden.

5

Hoofdstuk 5

PARADOXEN

Het moderniseringsproces levert een aantal paradoxen, ofwel ogenschijnlijk tegenstrijdige situaties op. In dit hoofdstuk bespreken we drie van deze paradoxen.

5.1 Verzelfstandiging versus verafhankelijkheid

Deze paradox betreft de schijnbare tegenstelling tussen enerzijds de verzelfstandiging en anderzijds de verafhankelijkheid van individuen en groepen of *organisaties* in de moderne westerse samenlevingen. De individuele mens is vrijer geworden en heeft zich bevrijd van de knellende banden van zijn directe sociale omgeving. Voor veel jongeren van tegenwoordig geldt bijvoorbeeld dat ze thuis over van alles en nog wat kunnen meepraten en meedenken. Ook op school is het zelfverantwoordelijk leren een nieuw doel. Door die toegenomen vrijheid worden er wel hogere eisen gesteld om met de toenemende welvaart en technische mogelijkheden om te kunnen gaan. Zo heb je al gezien dat er een toenemend aantal carrièrekids is die alles lijken te kunnen worden. Het aangaan van sociale relaties en het inschrijven bij maatschappelijke organisaties lijkt gebaseerd te zijn op

rationele zelfstandige keuzes. De keuze van mensen om lid te worden van organisaties is vaak gebaseerd op de rationele gedachte 'wat levert het mij op'. Concluderend kun je zeggen dat de samenleving veel minder hiërarchisch is geworden, waardoor mensen minder vaststaand formeel gedrag vertonen. Door technologische ontwikkelingen en een toenemende welvaart hebben mensen steeds meer het idee gekregen dat ze hun leven volledig naar eigen hand kunnen inrichten. Men laat zich bovendien ook niet meer voorschrijven hoe zich te gedragen. Er is nog slechts een minimum aan algemeen erkende waarden en normen.

Het lijkt erop dat ieder individuele rationele keuzes maakt. Er zijn echter allerlei collectieve anonieme structuren die je onbewust socialiseren. Denk aan de media, professionals en de commercie waar veel gebruik van gemaakt wordt en die een bepaald beeld van de werkelijkheid geven. Niemand zegt het expliciet en het is ook niet verplicht, maar het is lastig om niet aan deze opgedrongen 'normaliteit' te voldoen. Of de carrièrekids die wel alles lijken te kunnen worden, maar waartegenover jongeren staan die dit niet kunnen bereiken of de toegenomen stress onder vele jongeren.

Deze paradox geldt niet alleen voor individuen, maar ook voor groepen en *organisaties*. Het toekomstgerichte denken in termen van vooruitgang, gebaseerd op het vertrouwen dat toepassing van nieuwe wetenschappelijke ontdekkingen zullen leiden tot nog meer voorspoed, speelt een grote rol in ons denken en in ons geloof in de maakbaarheid van de samenleving. De samenleving is door de toenemende differentiatie steeds meer opgesplitst in verschillende, functioneel gespecialiseerde eenheden. Deze zelfstandige organisaties hebben elk de vrijheid zich op een zelf gekozen wijze te ontwikkelen. De samenleving wordt hierdoor steeds ingewikkelder. Daarbij moet niet vergeten worden dat door globalisering de wederzijdse afhankelijkheid zelfs het niveau van de nationale samenleving al ontstegen is. Om die ingewikkelde samenleving met zijn vele organisaties het hoofd te kunnen bieden zie je in Nederland een bestuur ontstaan dat het leven van mensen steeds meer in regels probeert vast te leggen. Het Nederland dat gekenmerkt wordt door waardenpluralisme verdwijnt hierdoor. Niet meer een veelheid aan waarden en onafhankelijke individuele keuzes, maar gelijke opgelegde waarden worden belangrijk. Het lijkt dat naast het geloof in de maakbaarheid van de samenleving en het vertrouwen in allerlei wetenschappelijke en technologische ontdekkingen, mensen toch ook een nostalgisch romantisch verlangen hebben naar de kleinschaligheid, hechtheid, rust en overzichtelijkheid van de vroegere samenleving die daarbij ook nog eens in harmonie was met de natuur.

5.2 Generalisering versus pluralisering

De tweede paradox van modernisering betreft de “generalisering versus pluralisering” en heeft betrekking op cultuur. Hiermee wordt bedoeld dat er aan de ene kant steeds meer een universele cultuur ontstaat in de wereld (generalisering), gekenmerkt door abstracte en algemene ideeën, conventies en routines. Door globalisering is de universele cultuur alleen nog maar versterkt. Aan de andere kant hebben de massaliteit en de vervlakking van deze mondiale cultuur geleid tot een behoefte een eigen cultuur te creëren in de eigen leefomgeving (pluralisering). Onderdelen uit de oorspronkelijke culturen zijn door het proces van *rationalisering* steeds minder op waarde geschat en zijn mede de oorzaak van een universele cultuur. Het proces van globalisering heeft hierbij een belangrijke versterkende rol gespeeld. In deze paragraaf bespreken we een aantal voorbeelden uit voorgaande hoofdstukken.

In hoofdstuk 1 zijn we begonnen met McDonald's die wereldwijd eenzelfde (bedrijfs)cultuur heeft. Voor McDonald's zelf heeft dit veel voordelen. McDonald's creëert met haar aanpak een universele ‘eetcultuur’ (generalisering). Sommigen plegen aanslagen op bedrijven van McDonald's zoals een anti-globalistische organisatie in Frankrijk. McDonald's reageerde op de kritiek, met daarbij in het achterhoofd de angst voor omzetsdaling met een zogenaamde ‘glokalisatie-campagne’. Glokalisatie komt van ‘go global locally’ en daarmee wilde McDonald's lokale smaken toevoegen aan de menukaart. In Zuid-Korea

zijn er Kimchi-burgers die kool bevatten omdat kool een favoriet product is in het land en in Hongkong is de fritessaus zoetzure rode Chinese saus. Maar ook religieuze cultuurkenmerken spelen daarbij een rol. In India wordt er nauwelijks rundvlees gegeten en daarom hebben ze daar de 'Maharadja Macs' waar lamsvlees in zit. Vanzelfsprekend mag ook de Nederlandse McKroket niet in dit "couleur locale-rijtje" ontbreken en hiermee probeert McDonald's de lokale culturen meer te waarderen (pluralisering).

Uit het derde hoofdstuk geldt de generalisering/ pluralisering paradox voor het voorbeeld van de sociale netwerken.

Door sociale netwerken hebben mensen wereldwijd contacten. Daarbinnen delen zij onder andere informatie en cultuurelementen en daarmee is er sprake van generalisering van de cultuur. Tegelijkertijd

leidt het ontstaan van die universele cultuur ook tot een tegenbeweging van mensen die juist het Nederlandse karakter belangrijk vinden en dat komt onder andere tot uiting bij EK's en WK's; als het Nederlands elftal speelt, gaan steeds meer mensen in het Oranje: iedereen wil bij (het sociale netwerk van) Oranje horen.

Uit hoofdstuk 4 nemen we het voorbeeld van de media. De dominantie van deze westerse cultuur in de wereld komt naar voren in de westerse (commerciële) media die via internet, tv-zenders, persbureaus, programmamakers/ productiebedrijven, moderne opvattingen en gedragingen over de aardbol verspreiden. Er is echter ook een tegenreactie op deze generalisering zichtbaar. Veel landen benadrukken hun eigen identiteit door eigen tv-zenders en -programma's te maken. Landen als Turkije en India hebben ook hun eigen tv-industrie.

In Nederland is de pluralisering ook zichtbaar, want een bepaald percentage van de programma's die de publieke omroep uitzendt, moet van eigen bodem zijn. Ook komt de eigen cultuur van stad en platteland naar voren bij regionale zenders. Soms wordt dat dan weer zo populair dat het zelfs landelijk wordt uitgezonden, zoals de serie "Van Jonge Leu en Oale Groond" van RTV Oost.

5.3 Rationeel versus emotioneel

Een derde paradox betreft de schijnbare tegenstelling tussen enerzijds het beeld van de moderne mens als rationeel wezen en anderzijds het beeld van een irrationeel, emotionele behoeften nastrevend wezen. Een belangrijk kenmerk van het moderniseringsproces is dat mensen in toenemende mate rationeel gaan denken en handelen. Op grond van nauwkeurige afwegingen tussen aantoonbare voor- en nadelen of zelfs op basis van wetenschappelijke kennis, nemen mensen hun beslissingen. Wetenschap, economie, politiek, onderwijs, opvoeding, kunst en dergelijke worden meer losgekoppeld van religie en worden gescheiden werelden. De wereld onttovert steeds meer. De sociale netwerken die we onderhouden zijn steeds uitgebreider geworden. De *emancipatie* van de burger ten opzichte van politici, werknemers ten opzichte van werkgevers en jongeren ten opzichte van ouders versterkt het proces, waarbij de ratio centraal staat. Grote ongelijke sociale en politieke relaties waren er alleen op basis van traditionele machts- en gezagsverhoudingen. Deze verhoudingen werden niet alleen als

onrechtvaardig gezien, doordat ze het geluk van mensen in de weg stonden, maar ze waren ook ongeschikt om vooruitgang in de samenleving te bereiken. De individuele mens zoekt de zingeving bij zichzelf en wil in dit leven gewoon gelukkig worden. Hij stelt zichzelf een doel in het hier en nu en zoekt daarbij een handelingsstrategie die de grootste kans biedt dat het doel ook daadwerkelijk gerealiseerd wordt (doelrationeel handelen). Als je je beheerst en beredeneerd te werk gaat, kun je je leven aanmerkelijk verbeteren en succes krijgen. De maatschappelijke positie van mensen is immers niet meer via geboorte of aanleg vastgelegd, maar door eigen prestaties kun je stijgen op de maatschappelijke ladder. Het *civilisatieproces* met deze grote mate aan zelfbeheersing is een belangrijke verklaring voor succes in een moderne samenleving. Ook is het belangrijk dat je met allerlei onbekende mensen kunt omgaan, waarbij je via 'impression management' een goede eerste indruk kunt achterlaten, een eigen sociaal netwerk kunt opbouwen.

Toch zien we ook dat de moderne mens er een van vlees en bloed is. De grote nadruk op de doelrationaliteit roept ook een tegenkracht op. De wetenschap kan niet alle maatschappelijke problemen oplossen, zingevingvragen waar mensen mee kunnen worstelen, worden niet beantwoord. Nieuwe medische technieken kunnen het leven weliswaar verlengen, maar het is de vraag of de steeds ouder wordende mens aan 'slangen en apparaten' in het ziekenhuis wel beter af is. De kerk als instituut heeft afgedaan, maar de moderne mens blijft wel met vragen zitten over wat

echt waardevol is en wat niet. Door de individualisering gaan mensen hun eigen zingeving bedenken en hun eigen gevoelsleven vormgeven. Door de toegenomen welvaart en vrije tijd kunnen mensen deze gedachten en gevoelens ook makkelijker gaan cultiveren en zich richten op post-materialistische waarden, zoals inspraak en intieme relaties; je hoeft immers niet altijd met je werk bezig te zijn. Door de technische mogelijkheden kan men op internet de emoties anoniem de vrije loop laten, ook al zijn deze gevoelens soms voorgewend. Ook in de openbaarheid worden emoties gemakkelijk getoond en getolereerd; de *informalisering* van de samenleving maakt taboes kleiner. Als je samen met vrienden en bekenden 'uit je dak' gaat, geeft dat ook een plezierig wij-gevoel. Door de afname van het belang van het maatschappelijk middenveld en de toenemende individualisering hebben mensen de behoefte gemeenschappelijke ervaringen te hebben. 'Je vrij maken van de groep kan ook een heel koud en verloren gevoel geven', aldus een Oranjesupporter. De media spelen hierop in door op een hele wel doordachte rationele wijze programma's te maken, waarbij de emotionele behoeften makkelijk bevredigd kunnen worden. De kijker wil meegenomen worden in de emoties van anderen om te ontvluchten aan de sleur en het gedisciplineerd gedrag van alledag. Confessionele publieke zenders maken deze emotie-tv om het wel en wee van gewone, maar bijzondere mensen naar voren te laten komen. Deze zenders zullen het niet zo snel meer over hun godsdienst hebben, maar wel 'spiritualiteit' en 'betekenis geven' aan lief en leed, zoals rouw, familie-ruzie's en verliefde paren.

5.4 Nieuwe maatschappelijke vraagstukken ten gevolge van modernisering en globalisering

Een eerste vraag die gesteld kan worden is: wat zijn de gevolgen van het voortschrijden van **modernisering** en **globalisering**?

Wat voor effect hebben het overhevelen van nationale bevoegdheden naar supranationale instanties (zoals de EU of de VN), het dominanter worden van de westerse (met name Amerikaanse) cultuur en de toename van de mondiale economische verwevenheid? Wat zijn de nadelen aan een consumptiemaatschappij en een netwerk-samenleving?

Een tweede vraag is of er grenzen moeten worden gesteld aan het proces van *rationalisering* en liberalisering van sociaal-economische verhoudingen in de moderne samenleving. Immers niet af te remmen ontwikkelingen kunnen leiden tot een

mondiale ecologische problematiek, tot dominantie van de techniek over de mens en dier (intensieve veehouderij).

Maar vooral kunnen ze leiden tot een stressmaatschappij, waarin veel mensen niet tegemoet kunnen komen aan de hoge eisen die aan hen gesteld worden. De verworven welvaart ten slotte lijkt niet bij te dragen aan een vermindering van de internationale rijk-arm tegenstelling.

Een derde vraag die gesteld wordt is: wat zijn de gevolgen van **individualisering** voor de legitimering van gedeelde waarden in de moderne samenleving. Is er nog plaats voor **ideologieën** en religies in de moderne samenleving? Wat zijn de grenzen aan pluriformiteit van de samenleving, wanneer gaan culturen botsen?

En tot slot wat zijn de gevolgen van individualisering voor de identiteitsontwikkeling in de moderne samenleving waarin mensen proberen in hun levensstijl hun eigen **identiteit** te laten zien (de 'patchwork'-identiteit)?

OPDRACHT 14

GELOVEN IN HET MODERNE NEDERLAND

Uit het voorbeeldexamen vwo van Cito van 2013

Inleiding

Het moderniseringsproces is op tal van manieren zichtbaar in Nederland en elders in de wereld. Modernisering duidt op een groot aantal onderling met elkaar verweven veranderingsprocessen. Eén van die veranderingen is zichtbaar op het terrein van religie. Verschillende politiek-economische ontwikkelingen en culturele ontwikkelingen zijn bepalend geweest voor het proces van modernisering in West-Europa. Eén van die ontwikkelingen werd door de socioloog Weber 'de onttovering van de wereld' genoemd.

Bekijk tabel 1. In tabel 1 zie je hoe de kerkelijke gezindte van de mensen in Nederland zich heeft ontwikkeld.

Tabel 1
Kerkelijke gezindte vanaf 1849; 18 jaar of ouder (in %)

	Geen kerkelijke gezindte	Rooms-katholiek	Protestantse kerk in Nederland ¹⁾	Nederlands hervormd	Gereformeerd	Overige kerkelijke gezindten
1849	0	38	-	55	1	6
1899	2	35	-	48	8	6
1909	5	35	-	44	9	6
1920	8	36	-	41	9	6
1930	14	36	-	35	9	5
1960	18	40	-	28	9	4
1975	26	38	-	23	10	3
1985	31	37	-	19	9	5
1990	38	33	-	17	8	5
1995	40	33	-	14	7	8
2000	40	32	-	14	7	8
2005	41	30	5	11	5	9
2009	44	28	6	9	3	10

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/? van 23 maart 2012>

¹ Per 1 mei 2004 is de Protestantse kerk in Nederland (PKN) ontstaan als gevolg van een fusie van de Nederlands hervormde kerk, de gereformeerde kerken en de evangelisch lutherse kerk.

Vraag 1

Wat bedoelde Weber met 'de onttovering van de wereld'?

Vraag 2

Wat zag hij als voornaamste oorzaak voor deze 'onttovering'?

Vraag 3

Vind je de ontwikkeling zoals die te herkennen is in de tweede kolom van tabel 1 in strijd of in lijn met de 'onttovering van de wereld'? Geef een argument voor je antwoord.

Tekst 1

Naar: de Volkskrant van 25 augustus 2011. Een verkorte versie van een interview met Joep de Hart in de Volkskrant. Joep de Hart is socioloog, bijzonder hoogleraar 'Nieuwe en vernieuwende vormen van christelijke gemeenschap in hun betekenis voor de Nederlandse samenleving' aan de Protestantse Theologische Universiteit en werkt als wetenschappelijk medewerker voor het Sociaal en Cultureel Planbureau.

De kerk loopt leeg, maar religie zal blijven bestaan

Volgens sommige denkers neemt de maatschappelijke rol van de gods-dienst weer toe, mede door de opkomst van de islam. Filosoof Jürgen Habermas sprak zelfs van een post-seculiere samenleving. In *Zwevende gelovigen - over oude religie en nieuwe spiritualiteit* bestrijdt socioloog Joep de Hart deze gedachte. In Nederland zijn de evangelische 'hallelujah-kerken', de christelijke migrantenkerken en de islam te klein en te versplinterd om het verlies van de oude volkskerken te compenseren. Het spirituele circuit is eveneens klein en groeit nauwelijks meer. Toch noemt slechts 14 procent van de Nederlanders zich atheïst. Van alle Nederlanders noemt 62 procent zichzelf gelovig of enigszins gelovig, bij de jongste generatie is dat nog altijd 42 procent. De 'enigszins gelovigen' zullen een belangrijke rol blijven spelen. Ze mediteren, bouwen een moment in, voelen zich één met de natuur, weten zeker dat hun overleden familieleden 'ergens' zijn. Dat klinkt misschien vaag, zegt De Hart, maar zo praten mensen er zelf over. En ze noemen het religieuze ervaringen. "Wie ben ik dan om als een dorpsonderwijzer te zeggen: dat kan ik niet goed rekenen, dat is geen religie?" (...)

De meeste Nederlanders laten zich de waarheid niet meer uitleggen door dominee of pastoor, blijkt uit het onderzoek van De Hart. Waarheid moet je innerlijk ervaren, vindt een meerderheid. (...)

De meesten noemen zichzelf op zijn minst enigszins gelovig. Soms is dat heel ingewikkeld. Veel jongeren zeggen dat ze niet in God geloven, maar wel bidden. Dan hebben ze het over mediteren, een moment van rust inbouwen, zichzelf bezinnen. (...)

In elke tijd en cultuur neemt het religieuze een eigen vorm aan. In 2040 zal die informeel en flexibel zijn. Ja, rituelen en ervaringen zullen belangrijk zijn. Er is een trek naar beleven, ervaren. Religie als event. Veel rituelen zullen heel erg lijken op traditionele christelijke rituelen, hoe-wel ze er inhoudelijk niets mee te maken hebben. Religie zal ad hoc en spontaan zijn, verbonden met bepaalde momenten in het leven, waar-na het weer wegebt in de maalstroom van het dagelijks leven."(...)

Gebruik tabel 1 en tekst 1.

Tekst 1 laat zien dat 'geloven' niet meer alleen gebonden is aan kerkelijke gezindte of kerkbezoek.

In de ontwikkeling van traditionele naar moderne samenleving is de band tussen de persoonlijke en de collectieve identiteit van mensen nogal veranderd. Maatschappelijke veranderingen op het gebied van religie hebben in niet geringe mate hieraan bijgedragen.

Vraag 4

Leg uit hoe de veranderingen op het gebied van religie vanaf de jaren 60 van de vorige eeuw in Nederland hebben bijgedragen aan verandering van de band tussen de persoonlijke en de collectieve identiteit van mensen. Ga in je antwoord expliciet in op de situatie tot de jaren 60 en in de veranderingen daarna.

Vraag 5

Gebruik tekst 1.

Modernisering gaat gepaard met enkele paradoxen, zoals 'generalisering versus pluralisering'. Deze paradox betreft een schijnbare tegenstelling tussen generalisering van cultuur aan de ene kant en pluralisering van cultuur aan de andere kant. Wat houdt de paradox 'generalisering versus pluralisering' van cultuur in?

Licht deze paradox toe aan de hand van veranderingen op het gebied van geloof in Nederland.

REFERENTIES

Antheunis, M.L. (2009), *Online communication, Interpersonal Attraction, and Friendship Formation*. Amsterdam: UvA.

Becker, U., & Praag, Ph. Van, (Red.). (2006). *Politologie. Basisthema's en Nederlandse politiek*. Apeldoorn/Antwerpen: Het Spinhuis.

Berg, E. van den E., & Hart, J. de (2008). *Maatschappelijke organisaties in beeld. Grote ledenorganisaties over actuele ontwikkelingen op het maatschappelijk middenveld*. Den Haag: SCP.

Berting, J. (2006). *De versplinterde samenleving. De gevolgen van moderniteit en modernisering in de 21ste eeuw*. Delft: Eburon.

Duimel, M. (2009), *(On)bewerkt beroemd*. Amsterdam: Stichting Mijn Kind Online.

Hart, J. de (2008). Verenigingsleven en maatschappelijk middenveld. In: J. van Hoof, & J. van Ruijsseveld (Red.), *Betrouwbare betrokkenheid (2004). Sociologie en de moderne samenleving*. Amsterdam: Boom.

Hoof, J. van, & Ruijsseveldt, J. van (Red.), (1999). *Sociologie en de moderne samenleving*. Amsterdam/Meppel: Boom/Open Universiteit.

Lieftink, J. (2011), *De prestatiegeneratie: van carrièrekids tot keuzestress*. Amsterdam: YoungWorks.

Loo, H. van, & Reijen van, W. (1997). *Paradoxen van modernisering*. Bussum: Coutinho.

Schnabel, P. (Red.). (2004) *Individualisering en sociale integratie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Swaan, A. de (2007) *De mensenmaatschappij*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.

Spangenberg F., & Lampert, M. (2011). *De grenzeloze generatie*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam.

Syllabuscommissie (2013). *Pilot maatschappijwetenschappen vwo, werkversie syllabus centraal examen 2016 voor pilotscholen*. Utrecht: CvE.

Ultee, W.C., Arts, W.C., & Flap, H.D. (2003). *Sociologie. Vragen, uitspraken, bevindingen*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff.

Wilterdink, N, & Heerikhuizen, B. (Red.). (1993). *Samenlevingen. Een verkenning van het terrein van de sociologie*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

SLO

Piet Heinstraat 12
7511 JE Enschede

Postbus 2041
7500 CA Enschede

T 053 484 08 40
E info@slo.nl

www.slo.nl